

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Katedra psychologie Filozofické fakulty

Vrstevnická skupina – vztahy mezi vrstevníky ve
školní třídě

(Bakalářská práce)

Autor: Eliška Velčovská

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Vladimír Řehan

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu i prameny, ze kterých jsem při jejím zpracování vycházela.

V Olomouci

Eliška Velčovská

Na tomto místě bych ráda poděkovala Doc. PhDr. Vladimíru Řehanovi za vedení mé bakalářské práce. Za umožnění sběru dat ve třídách děkuji vedení 8. základní školy ve Frýdku-Místku a Renému Gavlasovi, školnímu psychologovi na této škole.

Obsah

Úvod.....	5
I. TEORETICKÁ ČÁST	6
1. Vztahy mezi lidmi	7
2. Vztahy ve skupině, vrstevnická skupina	9
2.1. Sociální skupina	10
2. 1. 1. Dělení sociálních skupin	11
2. 1. 3. Vznik a vývoj sociální skupiny	12
2. 1. 4. Struktura skupiny	13
2. 1. 5. Školní třída jako malá sociální skupina.....	14
3. Vrstevnický vztah	16
3. 1. Proměny vztahů mezi vrstevníky v raném dětském a předškolním věku	17
3. 2. Vrstevnické vztahy ve školním období	18
3. 3. Vrstevnické vztahy v dospělosti.....	22
3. 4. Vrstevnická konformita a problematika rizikového chování ve skupině	23
3. 4. 1. Konformita	23
3. 4. 2. Vrstevnická konformita v adolescenci	26
II. VÝZKUMNÁ ČÁST	31
4. Cíle výzkumu a výzkumné otázky	31
5. Aplikovaná metodika	32
5.1. Sociometrický test.....	32
5. 2. Dotazník	35
6. Zkoumaný soubor	36
7. Průběh šetření.....	37
8. Zpracování výsledků	38
Výsledky	43
9. DISKUSE.....	46
10.ZÁVĚR	52
11. SOUHRN	53
Literatura.....	56
Seznam příloh:	57

Úvod

Ve své práci jsem se zaměřila na tu oblast vztahů ve skupině, kde jednotlivce spojuje společná věková kategorie – vztahy mezi vrstevníky, a to především, ale nejenom, ve školní třídě. Toto téma jsem zvolila ze zájmu o důkladnější poznání struktury skupiny a prožívání svých pozic jednotlivými členy. V těchto vztazích žáci prožijí poměrně mnoho let a to ve významném vývojovém období.

Vrstevnická skupina se nejčastěji vytváří právě mezi spolužáky ve škole, ale také mimo školu, v zájmových skupinách, a v neposlední řadě, neformální vrstevnické skupiny vznikají jako nejrůzněji zaměřené „party“, kdy si nejlépe vzájemně porozumí jedinci stejného věku. Známe především party adolescentů... Neformální vrstevnické skupiny se mohou vytvářet v nejrůznějším věku – na sídlištích či obytných zónách spolu tráví volný čas děti od předškolního věku, přes školní party, ale také spřátelené partnerské dvojice tráví spolu část volného času. Také rozdělené podle pohlaví, podle ‚mužských‘ a ‚ženských‘ zájmů, koníčků nebo způsobu trávení volného času až po skupinky důchodců... Tyto skupiny se liší kvalitou, strukturou vztahů, množstvím společně tráveného společného času, obsahovou náplní.

V teoretické části se zabývám vztahy ve vrstevnické skupině v různých vývojových obdobích; malou sociální skupinou, kterou školní třída bezesporu je; utvářením struktury skupiny a vzájemných vztahů mezi členy. Zmiňuji také problematiku konformity jako pocíťovaného tlaku skupiny, které ovlivňuje chování i prožívání jedince a význam vrstevnických vztahů v období adolescence.¹

Ve výzkumné části jsem se pokusila o analýzu vztahů a struktury skupiny ve třídě na základě sociometrického testu. Dále jsem si vytyčila čtyři oblasti vztahů, na které jsem se chtěla více zaměřit. Doplnujících informace jsem získala pomocí dotazníku.

Jak se tedy žáci mezi svými vrstevníky cítí? Je pro ně důležité být oblíben? Dodržují pravidla své skupiny a jak se staví k dodržování pravidel autorit? Nechají se ovlivnit k rizikovému chování? Tyto otázky vymezují pět problémů, kterými se práce zabývá poté, co se pokusí zjistit strukturu a pozice jednotlivých žáků ve své třídě.

¹ ve smyslu pubescence a adolescence; členění podle Macka (1999)

I. TEORETICKÁ ČÁST

Až na ojedinělé výjimky se lidé v průběhu života nacházejí v nejrůznějších skupinách, které umožňují jejich vzájemnou interakci a vznik vztahů. Teprve ve vztazích s dalšími lidmi můžeme prožívat sami sebe, svou vlastní jedinečnost. O především malé sociální skupiny (20-40 členů) a jedince v ní, se zajímá sociální psychologie, která se jejich studiem začala zabývat přibližně ve 20.-30. letech 20. století. Významný mezník znamenaly výzkumy Eltona Mayo, kterými poukázal na význam a odlišnost formálních a neformálních vztahů v pracovní skupině.

V oblasti vlivu skupiny na jedince jsou velmi známé a mnohokrát ověřené experimenty Muzerafa Sherifa či Solomona Asche, o síle vlivu názoru většiny na jedince. Stanley Milgram se věnoval problematice poslušnosti k autoritě, neboli vlivu vůdce jako autority na ostatní členy. V jeho poněkud drastických experimentech byla zjištěna vysoká poslušnost k autoritě.

Významné experimenty chování jedince ve společnosti provedl také Philip Zimbardo, který se taktéž zabývá skupinovým chováním. Jeho Standfordský experiment z roku 1971 doložil překvapivé výsledky při prožívání sociální role jedince. Tyto výzkumy probíhaly v experimentálních podmínkách. Blíže se jim věnuji v kapitole o konformním chování.

V 50.-tých letech se začala věnovat intenzivní pozornost otázce vývoje skupin. Skupinami a vztahy ve skupinách zabývali například Kurt Lewin, Muzaref Sherif, dále B.W. Tuckman a mnozí další.

Od 90. let 20. století u nás probíhají tzv. peer programy, které využívají pozitivního vlivu vrstevníků na jedince a vztahy ve vrstevnické skupině. Jsou zaměřené nejčastěji na primární prevenci rizikového chování mládeže. Využívají základní filosofii, že jedinec se snáze ztotožní s někým, kdo je mu bližší a to z hlediska věku, podobného socioekonomického zázemí či kultury. Tyto programy probíhají většinou aktivní formou, neformálními a spontánními činnostmi. Působí se na postoje, hodnoty a způsoby chování vlivem přirozené autority zdravého vrstevníka. Těmito druhy programů se ve svých publikacích zabývají například Nešpor, Csémy a Pernicová.^{2,3}

² Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: *Problémy s návykovými látkami ve školním prostředí. Časná a krátká intervence*. Sportpropag, Praha 1998

1. Vztahy mezi lidmi

Člověk má přirozenou potřebu sociálního kontaktu, potřebu navazovat především pozitivní a těsné vztahy, i když se samozřejmě liší mírou motivace a vlastní dovedností tyto vztahy utvářet. Člověk by bez ostatních lidí nebyl úplným člověkem. V mezilidských vztazích má možnost prožívat sebe, vysílá signály, osobitým způsobem se projevuje se a zároveň zpracovává odezvu okolí, má možnost si ověřovat, jak jej vnímají ostatní, korigovat své chování, umožňuje mu také ověřovat si svou vlastní sociální realitu, do jaké míry se jeho mínění shoduje s jinými. Od druhých i společně s druhými se učí, baví, pracuje a vykonává spoustu činností a sdílí i ty nejvšednější prožitky. V současné době je aktuální také téma osamocení mezi lidmi, kdy člověk má utvořeny jen nevelké množství interpersonálních vztahů a v důsledku toho může prožívat samotu. V současné západní civilizaci narážíme na problém krize zájmu o druhé.

Pro utváření těsných a trvalých interpersonálních vztahů je důležité působení určitých podmínek. V první řadě je to fyzická blízkost, při které je možno ověřit vzájemné sympatie. Dále jsou jimi osobnostní charakteristiky, schopnosti, které podporují atraktivitu a aktivitu, a také postojová podobnost. Lidé s určitými charakteristikami jednodušeji vztahy vytvářejí a také jsou druhými více vyhledáváni. Velmi je ceněn smysl pro humor a umění druhé bavit. Vyhledávanými jsou lidé energičtí, vyřazující určitý entuziasmus, ti, kteří umí povzbudit, lidé působící šťastně. Z dalších vyhledávaných charakteristik vybírám upřímnost, důvěryhodnost, spolehlivost, ochotu pomoci, ale i laskavost či taktnost. Naopak lidé opačných vlastností nebývají pro těsné vztahy vyhledáváni.

Vztahy k druhým lidem se odvíjejí od pojetí sebe sama, ale také od úrovně způsobu myšlení; obecně můžeme říci, že vývojové stadium, na kterém se jedinec nachází, ovlivňuje utváření vztahů k dalším lidem. Jiné charakteristiky budou mít vztahy utvářené v dětství, v dospívání, jiné v dospělosti časně či pozdější. Vliv na utváření vztahů má

³ Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: *Zásady efektivní primární prevence*. Sportpropag, Praha 1999

úroveň kognitivní, emotivní (zvládnání emocí, schopnost empatie), vlastní sebepojetí a souvisí s celkovým sebeovládáním (zaměřeností) i dřívější zkušeností.

V dlouhodobě negativně prožívaných vztazích se člověk necítí dobře, a pokud je to možné, snaží se je ukončit nebo se jim vyhýbat. Pokud z nějakého důvodu musí tyto vztahy udržovat, může je to z dlouhodobého hlediska poškozovat a to nejvíce v citlivých vývojových obdobích. Na potřebu pozitivního pojetí sebe sama poukazuje například Nakonečný: „Protože naprostá většina lidí má pozitivní pojetí sebe sama, více či méně vědomě vyžaduje, aby toto pojetí bylo druhými respektováno, aby se druzí chovali souhlasně (tj. kongruentně) s tímto pojetím. Proto vyžadují projevy úcty a souhlasu a odmítají projevy neúcty a nesouhlasu.“⁴ A to lze jen ve společnosti druhých lidí.

Potřeba styku s jinými lidmi je považována za základní sociální potřebu člověka. V civilizované společnosti, uprostřed, mezi lidmi, však najdeme poměrně velkou část lidí osamělých. Možná pro nedostatek sociálních dovedností, nějaké své osobnostní zvláštnosti, nedostatečný kontakt s dalšími lidmi nedošlo k plné socializaci. Můžeme se setkat i s jedinci izolovanými v rámci skupiny či společnosti pro své nekonformní chování. Raboch, Pavlovský⁵ označují samotářství, často spojené s podivínstvím jako psychiatrickou kategorii, která je popsána jako porucha pudu sdružovacího.

⁴ Nakonečný, M.: *Psychologie osobnosti*, str.211-212. Akademia , Praha 1995.

⁵ Raboch, J., Pavlovský, P.: *Psychiatrie*, str.32. 3.vydání. Triton, Praha, 2003.

2. Vztahy ve skupině, vrstevnická skupina

Každý jsme součástí nějaké skupiny, či spíše více skupin. Vztahy, které v nich prožíváme, se snažíme pochopit, porozumět jim, uvědomovat si své role i zájmy skupiny jako takové. Otevírá se nám svět zajímavých vztahů ve skupině. Každý v nich zároveň prožíváme svou jedinečnost.

Jak je již výše uvedeno, člověk má přirozeně potřebu sociálního kontaktu, v sociálních interakcích nachází uspokojení pro řadu potřeb a zároveň je tento kontakt nezbytný pro vývoj a rozvoj jeho osobnosti. Člověk se v sociálním prostředí nachází od narození, nejdříve je členem primární skupiny - rodiny⁶, postupně se okruh lidí, se kterými je v kontaktu rozšiřuje. Poměrně brzy se setkává se svými vrstevníky, nejdříve jednotlivě a od mateřské školy či nejpozději od školní docházky se stává členem trvalejší vrstevnické skupiny. Členství ve vrstevnických skupinách je charakteristické pro období školního věku a dospívání, ale i později se člověk se svými vrstevníky setkává, i když pak již skupiny nebývají tak věkově vyhraněné.

Skupina umožňuje vytvoření sítě vztahů, ve kterých se jedinec od dětství postupně začleňuje do společnosti, získává zde potřebné sociální zkušenosti, učí se rozumět vztahům, druhým lidem i sobě. Helus⁷ tento proces socializace definuje jako „získávání zkušeností a nabývání vlastností v komplexních konstelacích životních okolností dítěte. V průběhu socializace se jedinec začleňuje do mezilidských vztahů (zejména těch, v nichž jedinec nachází své místo – postavení, roli, uplatnění, jistotu a bezpečí...) a zapojuje do společných činností.“

Vrstevnické vztahy jsou tedy prostředím, jež se významně podílí na socializaci jedince. Jejich význam spočívá v množství a intenzitě prožívaných vztahů a v tom, že působí na jedince dlouhodobě. Jejich význam se zvyšuje v době dětství a dospívání, kdy se významnou měrou podílí na utváření identity jedince.

⁶ dělení skupin viz dále

⁷ Helus, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*, str.211. 2.vydání. Portál, Praha 2009.

2.1. Sociální skupina

V této kapitole se, v rámci vymezení pojmu sociální skupiny, zabývám její charakteristikou, dělením a také přiblížím vznik a utváření její struktury.

Helus⁸ pokládá sociální skupinu za „základní jednotku společnosti jako takové“. Společně s Novotnou⁹ ji můžeme, poměrně jednoduše, definovat jako „soubor živých aktérů, kteří vnímají sebe a druhé, jsou spolu v interakci a vzájemně se ovlivňují.“ Další z mnohých definic uvádí, ve svém sociálně psychologickém pojednání, Kosek¹⁰: „Skupina je sociální jednotka, která sestává z určitého počtu individuí, jež zaujímají vztahy jednoho ke druhému ve více či méně definovaném statusu a roli, a která udržuje soubor hodnot nebo norem regulující chování jednotlivých členů, a to alespoň v záležitostech týkající se skupiny.“

Sociální psychologie se nezabývá skupinou jako takovou, ale zajímá se především o jedince a probíhavší interakční procesy v ní, což potvrzuje i Kosek¹¹: „Pojímá skupinu především pod zorným úhlem psychologického významu pro jednotlivce a vlivu, jaký vykonává na zvyky a chování členů.“

⁸ HELUS, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*, str. 154-155. 2.přeprac.vydání. Portál, Praha 2009.

⁹ NOVOTNÁ, E.: *Sociologie sociálních skupin*, str.7. Grada Publishing, Praha 2010.

¹⁰ Kosek, J.: *Člověk je (ne)tvor společenský. Kapitoly ze sociální psychologie*, str.111-112. Argo, Praha 2004.

¹¹ Kosek, J.: *Člověk je (ne)tvor společenský. Kapitoly ze sociální psychologie*, str.120. Argo, Praha 2004.

2. 1. 1. Dělení sociálních skupin

Malé sociální skupiny jsou obvykle utvářeny 20-40 osobami, můžeme je dělit podle různých hledisek. Nejčastěji se dělí na primární a sekundární. Pro primární skupinu jsou typické důvěrné vztahy, citové vazby, úzké sepětí rolí a vzájemná závislost. Primární skupinou je například rodina, nejbližší přátelé nebo skupina vrstevníků. V sekundárních skupinách jsou vzájemné vztahy jednotlivců spíše náhodné a často se vytvářejí v důsledku společného zájmu.

Další dělení bere v úvahu způsob vzniku malých skupin a rozděluje je na skupiny formální a neformální. Formální skupiny vznikají či jsou založeny a organizovány společenskými institucemi. V neformální skupině nejsou vzájemné vztahy dané, vytvářejí se náhodně, utváří se jako skupiny sekundární. Skupiny mohou být také děleny podle cíle jejich činnosti, například pracovní, výchovné, zájmové, a další.

Skupina, jíž je jedinec členem, se označuje jako členská a skupinu, ke které se vztahuje nebo se s ní porovnává, referenční. Helus¹² nám pojem referenčních skupin přibližuje takto: „Za referenční považujeme skupiny, v nichž máme nebo chceme mít pevné a trvalé místo; máme pocit, že bychom ztratili „pevnou půdu pod nohama“, kdybychom z nich byli vyloučeni. Referenčními osobami jsou lidé, jejichž názorem na nás se poměrujeme, chceme před ním obstát. Referenční vztahy jsou ty vztahy, kterých si vážíme natolik, že sami na sebe klademe nároky, abychom jich byli hodni, abychom je neporušili, nebo dokonce neztratili.“

Právě vrstevnická skupina plní ve školním období a dospívání funkci referenční skupiny, se kterou se jedinec může porovnávat, do které chce patřit. Nezřídka, aby mohl být přijat, musí splnit požadavky skupiny, jimiž bývají přísné nároky například na zevnějšek, chování, postoje k autoritám, případně skupina může také po jedinci vyžadovat provést něco „odvážného“, pro společnost mimo skupinu nepřijatelného.

¹² HELUS, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*, str. 155. 2.přeprac.vydání. Portál, Praha 2009.

2. 1. 3. Vznik a vývoj sociální skupiny

Vztahy ve skupině se od počátku rozvíjejí velice rychle. Již na základě prvních interakcí se utvářejí základy neformálních vztahů. Rozhodující jsou, například, sympatie, sociální dovednosti, osobní charisma a různá míra dominance. V průběhu utváření neformální skupiny si jedinci na základě vztahů s ostatními členy vytvářejí své pozice, paralelně se formují nepsaná pravidla. Tento proces je z počátku velmi dynamický, později se skupinová struktura i normy stabilizují, určitý vývoj ve skupině však pokračuje neustále.

Od padesátých let dvacátého století probíhaly také výzkumy, které se vývojem skupiny zabývaly. Teorii vzniku a vývoje skupin se věnoval například Tuckman¹³. Na základě výsledků výzkumů různých typů skupin rozlišil vývojové změny, které ve skupině probíhají, do 2 sfér, a to sociálně-emocionální a úkolově orientovanou, které se vzájemně prolínají. Sociálně-emocionální stránka zahrnuje vývoj struktury skupiny z interpersonálního hlediska, chování členů vůči sobě a vzájemné vztahy. V úkolově orientované sféře je interakce ve vztahu k řešení společných úkolů.

Jak uvádí Lovaš¹⁴, tato Tuckmanova teorie vyústila do koncepce vývoje skupiny Tuckmana a Jensenové z roku 1977 a probíhá v 5ti etapách: Při počátečním *formování* se lidé seznamují navzájem a zároveň s úkolem, v této náročné situaci mohou prožívat nejistotu a úzkost. Následně dochází k *bouření*, probíhá vnitroskupinový konflikt a dochází i k nepřátelským interakcím, jelikož členové skupin se snaží prosadit a získat určitou pozici. Vliv získává neformální vůdce (alfa pozice či hvězda). Jedinci, kteří nejsou přijati, jsou na okraji neformální skupiny (izolování). Nastává fáze *normování*, která je poměrně klidná. V této fázi je patrná snaha o překonání konfliktu, ujasňují se pravidla skupinového chování, což znamená jednodušší orientaci ve vztazích a vyšší soudržnost skupiny. Dále se utvářejí společně sdílené postoje, hodnoty a normy pro očekávané chování členů skupiny. Ve fázi *optimálního výkonu* se vztahy stabilizují, členové se chovají ve prospěch celku. Stabilita vzájemných vztahů je upevňována spoluprací a kooperací při plnění skupinových cílů. Poslední fází je *ukončení*. Pokud skupina dospěje k této fázi, dochází k vymaňování se ze sociálně-emocionálních vazeb i úkolů ve skupině.

¹³ Lovaš, L. in Výrost, J., Slaměník, I., et al.: *Sociální psychologie*, str.370-371.ISV, Praha 1997.

¹⁴ Lovaš, L. in Výrost, J., Slaměník, I., et al.: *Sociální psychologie*, str.370-371.ISV, Praha 1997.

Při utváření skupiny ve školní třídě se žáci seznamují jak s novými povinnostmi, tak mezi sebou navzájem. Zejména z počátku školní docházky je to, vzhledem k dětskému věku, náročné období. Zároveň vedle formální struktury se utváří i její struktura neformální. Hrabal¹⁵ rozděluje vývoj školní třídy v průběhu školní docházky do tří období. V *prvním období* se rozhoduje o neformálních pozicích, objevuje se jedinec příhodných vlastností, vůdce. V tomto období třída bývá konformnější ke školním normám, ale zároveň postupně vznikají i neformální normy. V *středním období* se stabilizuje skupinová struktura, normy, požadavky školy stabilizují, u žáků dochází k poklesu napětí. Skupina žije intenzivním skupinovým životem, zároveň dochází ke střetům mezi normami skupinovými a požadavky školy. Hrabal¹⁶ rozvádí dvě tendence poslední fáze, a to podle významu závěru školní docházky pro žáky. Ve třídách, kde ukončení školy je důležité pro další studium, se zvyšuje koheze třídy i respektování školních norem. Kde není konec školní docházky důležitý pro všechny, většinou dochází k prosazování individualismu a tím k narušení struktury skupiny.

2. 1. 4. Struktura skupiny

Základem skupinové struktury jsou pozice jednotlivých členů propojené vzájemnými vztahy. Pozice označuje celkovou charakteristiku každého člena skupiny. Odráží místo, které v rámci skupiny zaujímá, na základě toho, jak jedince vnímají další členové – jak je pro druhé atraktivní, oblíbený či jak se podílí na činnosti skupiny. S pozicí získává jedinec také určitou roli a předpokládá se určité chování, které se odvíjí od tím získané role, tzv. rolové chování, jež je zároveň součástí norem skupiny.

Můžeme souhlasit s Lovašem,¹⁷ který uvádí, že od počátku vytváření struktury skupiny vstupují do vztahů jedinci s jedinečnou konstelací vlastností a schopnostmi. Postupně, jak se vzájemně poznávají, se vůči sobě vymezují a odlišují a tím se vytvářejí vzájemné vztahové vazby. Skupinovou struktura tedy vymezuje jako „systém vzorců mezi jednotlivými členy neboli také uspořádání pozic členů ve skupině a vzájemné vztahy mezi

¹⁵ Hrabal, V.: *Pedagogicko psychologická diagnostika žáka*, str.145-146. SPN, Praha 1989.

¹⁶ Hrabal, V.: *Pedagogicko psychologická diagnostika žáka*, str.145-146. SPN, Praha 1989.

¹⁷ Lovaš, L. in Výrost, J.,Slaměník, I., et al.: *Sociální psychologie*, str.370. ISV, Praha 1997

členy.“¹⁸ Dále upozorňuje na mnohorozměrnost vztahů, skupina má také více struktur, které si odvozuje od různých kritérií, kterými ji může vymezit (např. podle toho, jak je kdo oblíbený, jak uznávaný apod.). Podobnou optikou se dívá na jednotlivce ve skupině: „Každého člena je možné charakterizovat z hlediska každé dimenze, podle které se diferencují členové skupiny.“¹⁹ Tyto charakteristiky nepovažuje za izolované, jelikož někdo sice může být mlčenlivý, ale zároveň aktivní se silným vlivem na ostatní.

Skupina má také svou hierarchickou strukturu, statusový systém, ve které jsou členové zařazeni z hlediska prestiže. Ta určuje, jaký má člen pro skupinu význam a hodnotu. Pro skupinu jsou přínosnější ti členové, kteří se podílejí na činnosti skupiny a plnění skupinových cílů – ti také získávají vyšší status. Čím vyšší prestiž, tím více respektu a uznání ze strany ostatních členů. Požadavky na chování členů vycházejí nejen z role, ale také ze sociálního statusu člena. Tyto požadavky, které si skupina vytváří od počátku jejího vývoje, jsou jakýmsi souborem pravidel a ten je označován skupinovou normou. Její působnost se, na rozdíl od rolového chování, vztahuje na celou skupinu a odpovídá potřebám na určitou soudržnost skupiny. Stabilita skupiny se odvíjí od vytvoření struktury pozic i hierarchické, tzv. statusové struktury. Skupina si pak uchovává svou strukturu, i přes to, že členové skupinu opouštějí nebo přicházejí noví.

2. 1. 5. Školní třída jako malá sociální skupina

Školní třída je malá sociální skupina, která má svá specifika. Můžeme ji charakterizovat jako institucionálně založenou formální skupinu, ve které se postupně utváří také neformální vztahy a struktura. Můžeme ji zařadit jako skupinu pracovní, či spíše vzdělávací. Žák jako člen je do této skupiny dlouhodobě začleněn a je vystaven jejímu, téměř každodennímu působení. Pokud jsou vztahy pro určitého jedince neuspokojivé či negativní, nemůže skupinu opustit a je pro něj traumatizující prožívat silně negativní vztah s jiným členem, nebo případně celou skupinou každodenně. Za určitých okolností samozřejmě lze třídu opustit, buď svévolně – záškoláctvím, útekem do nemoci nebo oficiálně, přeložením do jiné třídy. Toto jsou však krajní řešení a většinou následují až po

¹⁸ Lovaš, L. in Výrost, J., Slaměník, I., et al.: *Sociální psychologie*, str.370-371. ISV, Praha 1997.

¹⁹ Lovaš, L. in Výrost, J., Slaměník, I., et al.: *Sociální psychologie*, str. 371. ISV, Praha: 1997.

dlouhodobých traumatizujících prožitcích, které mohou dítě nebo mladého člověka psychicky poznamenat.

Specifickou roli má ve školní třídě učitel, který by se měl v neformálních vztazích orientovat, napomáhat rozvoji pozitivních vztahů mezi žáky a korigovat rozvoj nežádoucího chování. Vhodná atmosféra třídy umožňuje vzdělávání a zároveň pozitivní vývoj jedince.

3. Vrstevnický vztah

Vrstevníky obvykle chápeme jako osoby podobného věku, nacházející se ve stejném vývojovém období. V angličtině se setkáváme s výrazem „peer“, které má širší význam, označuje rovnocennou osobu, někoho, s kým se jedinec může ztotožnit. Jsou si bližší vývojovou úrovní, svými vlastnostmi, zájmy i svým postavením mezi lidmi. Například reakce dítěte na druhé děti má jiný ráz než reakce na dospělé. Právě proto si jen vrstevníci, jedinci stejné věkové kategorie, mohou poskytnout rovnocenný vztah. V takovém rovnocenném vztahu je také příležitost aktivně svou pozici ovlivňovat, případně usilovat o lepší.

Určitý deficit můžeme pozorovat u jedinců, kteří neměli v raném nebo i pozdějším dětství příležitost setkávat se se svými vrstevníky. Je to všeobecně problém jedináčků, jak dokládá i Helus²⁰: „Jedináčci se hůře orientují v dětské společnosti. Jakmile vstupuje do běžného prostředí vrstevníků (školní třída, prázdninový tábor, hřiště, vzájemné kamarádské návštěvy dětí v rodinách), může se projevit nerovnoměrnost jeho vývoje. Vrstevníci zpravidla jeho „výjimečnost“ necení, poněvadž mezi dětmi jsou více hodnoceny takové vlastnosti, jako je družnost, hbitost, tělesná zdatnost, vtipnost, motorická obratnost, spontánnost v hrách. Spíše než aby se mu obdivovali, mají sklon jej zesměšňovat, vylučovat z her, šikanovat. Dítě je pochopitelně hluboce nešťastné. Stydí se a bojí projevit tak, jak je navyklé, a jiný projev neovládá.“

Všeobecně je tedy důležité, především z vývojového hlediska zprostředkovat kontakt s vrstevníky, jelikož ten, podle Macka,²¹ poskytuje „unikátní a svým způsobem těžko zastupitelný vztah. Umožňuje vzájemné poskytování názorů, pocitů a vzorců chování, „zkoušení“ bez větších závazků. Vrstevníci plní funkci komunikační a interakční platformy, kde může dospívající testovat sám sebe.“

²⁰ Helus, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*, str.75. 2. vydání. Portál, Praha 2009.

²¹ Macek, P.: *Adolescence*, str.71. Portál, Praha 1999.

3. 1. Proměny vztahů mezi vrstevníky v raném dětském a předškolním věku

Od raného dětství pozorujeme několik mezníků, kdy se proměňuje vztah k dalším dětem a odpovídá vždy stupni vývoje psychického, sociálního, ale také tělesného. Neboť i tělesnou složku si děti o něco později uvědomují a sehrává pak svou roli ve vrstevnických vztazích (např. slabší-silnější žák, přijetí-nepřijetí příliš obézního spolužáka, tělesná zvláštnost apod.). Langmeier, Krejčířová²² pozorují proměnu od vnímání dítěte druhým dítětem jako objekt, přes postupný nárůst zájmu, k osobnějším a přátelštějším kontaktům přibližně od druhé poloviny druhého roku života. Typická je zvědavost a napodobování, oslovování, čekání na reakci druhého, objevují se již také prvky humoru. Vztahy ještě nemají prvky spolupráce jako takové, jejich hra je prozatím tzv. paralelní.

Věk kolem tří let považují Matějček s Langmeierem²³ již za určitou zralost pro dětský kolektiv a podotýkají: „Dozrávají k souhře, ke spolupráci ve hře. Dětská přátelství jsou v tomto věku ještě krátká a nehluboká a konflikty bývají na denním pořádku.“ Ve skupině předškolních dětí se již projevují osobnostní tendence jako například soupeřivost, sklon určovat vedení, poroučet nebo se podřizovat, inklinovat k přátelství, spolupráci. Děti samy postupně rozlišují role. Langmeier, Krejčířová²⁴ se na vztahy ve skupině v předškolním věku dívají také z hlediska rozdělování rolí, v předškolním věku sledují výraznější pokrok v rozdělování rolí s orientací na hru asociativní a zakrátko také na hru kooperativní, kdy každé dítě přispívá svým osobitým dílem ke společnému projektu. U předškolních dětí se postupně diferencuje chování také podle pohlaví, můžeme pozorovat typické ‚mužské‘ a ‚ženské‘ chování. Jeví se nezbytným, aby dítě předškolního věku navštěvovalo předškolní zařízení nebo jinak mělo zajištěn kontakt s druhými dětmi. Vrstevnická skupina jim poskytuje nenahraditelné prostředí, kde v rámci setkávání s odlišnými jedinci se učí mnoha sociálním dovednostem. Nejen, že se s určitými situacemi setkávají, ale mají příležitost si je procvičit, naučit se vycházet s druhými, soupeřit či pomáhat, řešit konflikty, prosadit se nebo ustoupit a mnohé další. Dokážou pak již také odlišit hranice přístupného chování a osobní hranice ostatních. A to vše způsobem, ke kterému mu svět dospělých nemůže poskytnout příležitost. Na počátku školní docházky je pak patrný rozdíl v sociálních dovednostech dětí, které příležitost trávit čas ve vrstevnické skupině neměly.

²² Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*, str. 81. 3. vydání Grada, Praha 1998.

²³ Matějček, Z., Langmeier, J.: *Počátky našeho duševního života*, str. 48-49. Panorama, Praha 1986

²⁴ Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*, str. 96. 3. vydání. Grada, Praha 1998.

3. 2. Vrstevnické vztahy ve školním období

Mladší školní období

Toto období je typické začátkem školní docházky, do kolektivu vrstevníků se dostávají i děti, které se s vrstevníky zatím příliš nestýkaly, problém mohou mít zvláště jedináčci. Začlenění dítěte do nového společenství, s množstvím nových podnětů a povinností bývá pro dítě dosti náročným obdobím. Dítě se setkává s dalšími významnými osobami, „vzory“, podle nichž se učí modelovat své vlastní způsoby chování. Těmi se stále více stávají učitelé a spolužáci. Dítě se stává součástí jak formálních, tak neformálních skupin. Skupiny dětí ve třídě i mimo ni se významnou měrou podílejí na rozvoji socializačního procesu. Dětská skupina je zpočátku ještě uvnitř málo diferencovaná, vztahy se utvářejí ponejprv nahodile. Závisí například na tom, s kým kdo sedí v lavici, kdo se s kým zná z dřívějšíka, zda se účastní s některými spolužáky mimoškolních aktivit, apod.

Každodenním pobytem ve společenství vrstevníků, ale nejen jich, se zrychluje emoční vývoj, v jehož průběhu jedinec získává lepší schopnost seberegulace. Postupně se učí rozumět pocitům svým i jiných, získává emoční kompetence, vyjadřuje své prožitky přiměřeným způsobem. To je pro rozvoj sociální interakce důležité. Děti, které se v po této stránce vyvíjejí uspokojivě, jsou v pozdějších vztazích úspěšnější.

Také se v tomto období u dětí postupně více diferencují a projevují vlastnosti, kterými se pak projevují v sociálních interakcích. Zvýrazňují se rozdíly, je patrná snaha o sebezprosažení, profiluje se dominance či poddajnost, také se již objevuje agresivní chování, jiné děti mohou podléhat navádění spolužáků nebo tlaku skupiny jako takové. Legrácky s agresivním podtextem mohou vést k zárodkům šikanujícího chování. Podle Koláře²⁵ záleží na prožívání a reakci ohroženého žáka, zda se podrobí takovému chování.

V postupně se diferencující struktuře zaujímá každý člen stálejší pozici. Jak jsem již uvedla, roli hrají osobnostní vlastnosti, jinou pozici získají jedinci schopní se prosadit, s určitou dominancí a jinou děti spíše kamarádké, vyhýbající se konfliktům nebo děti uzavřené, které mnoho vztahů nevyhledávají. Z hlediska tělesných vlastností získávají vyšší pozice děti tělesně zdatnější, obratné, cení se úspěch ve sportu. Se začleněním mají problém děti slabé,

²⁵ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, str. 21. Portál, Praha 1997.

malého vzrůstu, plaché, úzkostné, což potvrzují Langmeier, Krejčířová²⁶, kteří uvádějí, že děti ze zanedbávajících rodin mají nízké sebevědomí, druzí je taktéž hodnotí nízko, získávají tedy nižší pozice.

Střední školní věk

Ve středním školním věku nastává poměrně klidné a harmonické období co se týče vztahů, ale i tělesného a duševního vývoje. Je to doba bezstarostnosti, všechno se zdá reálné, oblíbené jsou soutěživé pohybové hry, dramatické dobrodružné děje. Je to také doba největšího oddálení obou pohlaví – skupiny dívčí a chlapecké se nyní separují, mají jiné zájmy a jiné záliby.

Starší školní období

Důležitým z hlediska vrstevnických vztahů v tomto období je, že se postupně zvyšuje vliv vrstevnické skupiny na jedince. Také dochází k prvním konfliktům mezi vrstevnickou konformitou a konformitou obecnou, uznávající autoritu. V dětství působili jako autorita na dítě především rodiče, od začátku školní docházky pak učitelé, ale nyní začíná převažovat vliv vrstevnické skupiny, ke které jedinec patří. Pozorujeme tzv. selektivní konformitu, kdy se jedinec přiklání v prostředí rodiny nebo školního vyučování k hodnotám a normám obecné autority a v situacích, kdy jde o skupinové cíle, rozhodují normy a vliv skupiny.

Jak je vidět, vztahový svět v době školní docházky je velmi bohatý a pestrý. Svou úlohu sehrává i učitel, který by se měl v neformálních vztazích orientovat a včas některé situace korigovat.

Adolescence

Se vstupem do tohoto období významnost vrstevnických vztahů nadále stoupá. Obecně vztahy dospívajících nyní nabývají jiných rozměrů a kvalit. Souvisí to se stupněm vývoje myšlení, emocí i morálky, na kterém se nyní nacházejí, se zvýšením emocionální kapacity i kompetencí, sociálních dovedností a dosavadních zkušeností.

Jelikož se v tomto období odehrává velké množství změn, považuje se za vhodné členit adolescenci na tři období, jak doporučuje Macek²⁷:

²⁶ Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*, str. 136. 3. vydání. Grada, Praha 1998.

Časná adolescence (cca 11-13 let) začíná s počátkem pohlavního dozrávání. Po emoční stránce jsou jedinci poněkud labilní, vyrovnávají se s hormonálními změnami. Typické pro toto období je zvýšení zájmu o vrstevníky opačného pohlaví. Přesto se, podle některých názorů²⁸ se mohou cítit uprostřed vrstevnické skupiny sami, což souvisí s vymezováním vztahu k sobě samému a vrstevnické vztahy v tomto období časně adolescence slouží spíše jako „prostor“ více než samotné vztahy.

Střední adolescence (cca 14-16 let), období, které je charakterizováno jako období hledání osobní identity, tj. vlastní jedinečnosti a autentičnosti. Z hlediska významu vrstevnické skupiny je zvláště skupinová příslušnost k vrstevníkům, nejčastěji různými zvláštnostmi, jako stylem oblékání, chováním, ale i způsobem trávení volného času, názory apod. V tomto období se adolescenti potřebují vymezit vůči rodičům a dospělé populaci a skupina vrstevníků jim slouží jako prostor pro společné experimentování a nacházení sebe sama. Také v průběhu vyjasňování vlastních hodnot jim vrstevnická skupina může poskytnout přechodně skupinové hodnoty. V tomto období vrcholí skupinová sounáležitost.

V pozdní adolescenci (cca 17-20-22 let) se posiluje sociální aspekt identity, to znamená, potřebují někam patřit, podílet se na něčem, něco s druhými sdílet a také projevit svou nabytou originalitu. Zároveň dochází k postupnému osamostatňování a vyvazování se z původních vztahů.

Člověk nacházející se v tomto období je mnohem citlivější než kdy předtím, a také ve srovnání s pozdějšími obdobími. Přimykají se ke svým vrstevníkům, které vnímají jako názorově i hodnotově bližší. Řeší nové problémy, se kterými si neví rady a rád je řeší se svými vrstevníky, jelikož ti se potýkají s podobnými problémy a situacemi, mají dojem, že jen oni jim mohou pomoci. Řešení dospělých odmítají.

Jiný názor má Seltzerová²⁹, která se naopak domnívá, že v tomto období nejde ani tak o přátelství a blízké vztahy, ale dospívající tyto vztahy potřebují pro střetávání, vzájemné srovnávání a konfrontaci. Adolescenci nazývá jakousi „vrstevnickou arénou“. K takovému

²⁷ Macek, P.: *Adolescence*, str. 12. Portál, Praha 1999.

²⁸ Macek, P.: *Adolescence*, str.72. Portál, Praha 1999.

²⁹ Seltzerová, V.,C.,1989 in Macek, P.: *Adolescence*, str. 71-72. Portál, Praha 1999.

pojetí se přiklání i Helus³⁰, ale pouze pro období časná adolescence: „Obstát v očích kamarádů, vydobýt si pozici v partě se často stává centrální hodnotou usilování; nejednou vliv party převládá nad vlivem rodičů.“

V průběhu tohoto poměrně složitého období se charakter vrstevnických vztahů mění:

Časná adolescence

Nejdříve se sdružují v uzavřenějších skupinách – partách, kde tráví většinu svého volného času. Mohou zde zažívat intimitu zážitků i problémů, se kterými se dělí především mezi sebou, dospělému světu zůstávají často uzavřené. Je kladen důraz na důvěrnost, blízké přátelství, nedotknutelnost tajemství a silněji než kdy jindy vnímají například zradu. Zároveň také mezi sebou soutěží v originalitě, chtějí se bavit, vyhledávají humor a zábavu, mají potřebu druhým imponovat. V daleko větší míře se nyní vnímají jako členové své skupiny a také se v ní více osobně angažují. Mají potřebu být spolu a zároveň se vůči sobě vymezují. V intenzivně prožívaných vrstevnických vztazích se dokončuje utváření jejich identity, ve smyslu ‚kdo jsem‘, ‚jakou mám hodnotu‘, ‚jaký má smysl můj život‘.

Střední adolescence

Původně malé chlapecké a dívčí skupiny začínají prolínat od období střední adolescence a nyní se sdružují ve větších skupinách kolem dvaceti členů. Otevírá se prostor pro intimní kontakty, oblíbenou náplní je společná zábava, dospívající tráví mnoho času venku, tzv. „na ulici“. Společné sdílení času dává příležitost k navazování prvních intimních vztahů, můžeme tedy říci, že vrstevnická skupina má význam, ve smyslu dávání prostoru pro vývoj sexuálního chování.

Přijetí vrstevnickou skupinou je nyní pro jedince velmi důležité a má vliv především na sebehodnocení. Dospívající potřebuje zažívat pozitivní přijetí nejen od rodičů, či dalších autorit, ale také od svých vrstevníků. Macek³¹ uvádí, že ti, kteří jsou pozitivně hodnoceni od svých vrstevníků, mají obvykle vyšší sebehodnocení než ti, kteří jsou hodnoceni méně pozitivně.

³⁰ Helus, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*, str. 251. 2. vydání. Portál, Praha 2009.

³¹ Macek, P.: *Adolescence*, str. 63. Portál, Praha 1999.

Pokud se stane, že se adolescentovi z nějakého důvodu nepodaří zařadit se do skupiny vrstevníků, má to zcela určitě vliv na jeho další život, jelikož tyto vztahy jsou ve své podstatě nenapodobitelné a nenahraditelné. Význam vrstevnických vztahů podtrhuje zvyšující se vrstevnická konformita, která pomáhá adolescentovi vymezit svou pozici vůči ostatním autoritám a získat tak pocit určité autonomie.

3. 3. Vrstevnické vztahy v dospělosti

Vrstevnické vztahy se nevyhýbají ani dalším obdobím v životě člověka. Nejsou už tak stěžejní a ani v literatuře jim není věnováno tolik prostoru. Také z časového hlediska nejsou tolik intenzivní, lidé se věnují více rodině, zaměstnání či jiným posláním, ale stále mají své místo. Vrstevníci v dyádě většinou žijí v trvalejších partnerstvích. Svůj význam mají vrstevnické vztahy ve fázi rodičovství, kdy je spojují podobné starosti, mohou vzájemně sdílet a porovnávat bezprostřední rodičovské zkušenosti, jsou angažováni v podobných formách interakce s dětmi. Nezřídka v tomto období vznikají dlouhodobá celoživotní přátelství mezi rodinami.

Vrstevníci také slouží k vzájemnému porovnávání se, co do životní situace a úspěchů. I v pozdějším věku pak díky blízkosti fyzické i názorové a rozpoznáním sympatiím dochází k navazování přátelství, ale také hlubších citových vztahů a není ojedinělé ani uzavírání manželství v pozdní dospělosti.

3. 4. Vrstevnická konformita a problematika rizikového chování ve skupině

3. 4. 1. Konformita

Podíváme-li se dále na problematiku chování a prožívání jedince ve skupině, nacházíme jev, který bezprostředně ovlivňuje (ne-li řídí) vztahy ve vrstevnické skupině, a je označován jako konformní chování. Konformní chování bývá popisováno jako přizpůsobené chování vlivem domnělého nebo pocíťovaného tlaku skupiny na jedince.

Tímto fenoménem se v minulosti zabývala řada osobností psychologie a bylo provedeno množství experimentů³². Nejznámějšími a vícekrát dalšími výzkumníky ověřovanými jsou experimenty Muzerafa Sherifa a Solomona Asche, které přišly s překvapivými výsledky o síle vlivu názoru většiny na jedince. Tyto experimenty byly založeny na vypovídání jedince ve skupině. Účastníci přiblížili svůj názor většině, i když byl tento názor rozdílný. Přitom pocíťovali silný vnitřní konflikt.

Stanley Milgram se v šedesátých letech věnoval problematice poslušnosti k autoritě, což lze ve skupině převést na vliv vůdce jako autority na ostatní členy. V jeho poněkud drastických experimentech byla, taktéž překvapivě, zjištěna vysoká poslušnost k autoritě.

Významné experimenty chování jedince ve společnosti provedl také Philip Zimbardo, jenž se zabývá především fenomény násilí a zla ve společnosti. Jeho Standfordský experiment z roku 1971 doložil význam prožívání sociální role jedince. Účastníci tohoto experimentu se svou rolí ztotožnili a počínali si v rámci očekávaného jednání pro danou roli. Nicméně samotní experimentátoři byli překvapení mírou ztotožnění se s rolí. V běžném životě, v pracovních vztazích, můžeme pozorovat například přizpůsobení se pracovní roli, kdy jedinec získavší vyšší pozici často změní své jednání očekávanému.

Jak uvádí Plháková³³, po rozmachu podobných experimentů v 60-tých letech, nastal útlum, způsobený kritikou neetického přístupu. Při tomto typu experimentů účastníci nedostávali pravdivé informace, byli tedy z pohledu etiky klamáni, byli vystavováni nadměrnému tlaku a stresu a vyskytly se obavy, zda účast v experimentu mohla ovlivnit jejich další život.

³² Tyto experimenty popisuje více autorů, např. Hewstone, Stroebe, 2006 nebo Kosek, 2004.

³³ Plháková, A.: *Učebnice obecné psychologie*, str.38. Academia, Praha 2003. ISBN 978-80-200-1499-3

Konformita se projevuje v oblasti chování. Jedinec vnímá jakýsi tlak skupiny jako celku na jeho vlastní chování. Důležité je, zda zároveň změní úsudek. Hewstone, Stroebe³⁴ rozlišují konformitu soukromou, tedy vnitřní a veřejnou, čili vnější. Pokud jedinec přijme názory a normy skupiny za své, mluví se o konformitě soukromé. Pokud se změní vnější chování, ale názor si jedinec zachová, jedná se konformitu veřejnou.

Předpoklad pro konformní chování je založen již v osobnosti jedince. Čím je jedinec přizpůsobivější, tím se chová konformněji. Jedinec se také může chtít přizpůsobit, protože jsou pro něj zajímavé zisky z přizpůsobení. Těmi může být vyšší potřeba akceptace, oblíbenosti, určitá pozice ve skupině, ale také výsledky činnosti skupiny, úspěch, společenská pozice a podobně.

Podle Hewstone, Stoebe³⁵ se jedinec stává konformním mimo jiné tím, že je vystaven informačnímu vlivu. Buď informaci nepřezkoumává a přijímá ji z důvodu, že jí důvěřuje. K tomu dochází v situacích, kdy nám informace chybí a z časových důvodů se jeví výhodnější přijmout názor většiny. Pokud přezkoumává a vzniká rozpor, musí se rozhodnout, zda ji přijme. Ve skupině je jedinec vystaven také tlaku skupiny, aby se přizpůsobil normám skupiny, určitému skupinovému názoru. Jedinec, který normy skupiny přijímá, podporuje své členství a také pozitivní hodnocení ze strany skupiny. Jedná tak v zájmu svých potřeb. Hewstone a Stroebe tyto mechanismy konformního chování rozlišují na informační a normativní vliv. V obou případech se jedná o překonání určitého vnitřního konfliktu.

Pod tlakem skupiny může jedinec informaci nebo názor vnímat jako správnější. Nebo ji přijmout, ale zůstává v něm konflikt. Pokud vnitřní úsudek zůstává zachovaný, můžeme mluvit o konformitě veřejné, která je pouze vnější a projevuje se v jednání v rámci norem skupiny. Jedinec se může do určité míry takto přizpůsobovat a učinit své soužití se skupinou přijatelnější (vyhoví skupině, svůj úsudek si zachová). Někteří se takto zachovávají v případech, kdy "není zbylí" nebo toto přizpůsobení využívají pro zisky, které mohou od skupiny mít. Těmi může být uspokojení vyšší potřeby akceptace, oblíbenosti či uznání (zvláště v případech, pociťují-li deprivaci těchto potřeb).

³⁴ Hewstone, M., Stroebe, W.: *Sociální psychologie*, str.460. Portál, Praha 2006.

³⁵ Hewstone, M., Stroebe, W.: *Sociální psychologie*, str. 459-460. Portál, Praha 2006.

Jedinec se rozhoduje podle toho, jak je pro něj členství ve skupině významné, jak svým rozhodnutím ovlivní svou pozici a následně, jak se bude ve skupině cítit. Do jaké míry bude ochotný prožívat negativní hodnocení ze strany skupiny, jak je pro něj důležité být oblíben. V určitých skupinách je členství nevyhnutelné, například ve školní třídě. Pro nekonformní chování může být jedinec skupinou až vyloučen nebo nese následky odmítavého a negativního chování ze strany skupiny. Ve školní třídě se takový žák dostává na okraj skupiny, do určité společenské izolace a je „trpěn“.

Nekonformní jedinec musí odolávat tlakům skupiny, což souvisí s jeho osobností, sebedůvěrou a celkovou zralostí osobnosti. Je také důležité, jaké má další sociální zázemí, kde může, v rámci zachování integrity, čerpat z jiných pozitivních vztahů.

Otázkou je míra konformity, zda jedinec podléhá tlaku skupiny v zátěžových situacích, zda si je tlakům vědom nebo zda podléhá běžně, pro výhody, které pro něj z takového přizpůsobování plynou. Zajímavý by také mohl být pohled na konformní chování vzhledem k různým členským skupinám. Zatímco s určitou skupinou může být jedinec vysoce konformní, s jinými již ne tolik. Záleží, jakou hodnotu členství v té které skupině pro něj má. Jedinec nemusí být příliš konformní ve skupině spolužáků, i když s nimi tráví ponejvíce času, ale může být silně konformní s mimoškolní partou, ve které jsou pro něj významní členové nebo je pro něj přitažlivá činnost skupiny.

Z pohledu skupiny je určitá míra konformity – přizpůsobením se normám skupiny, důležitá pro její fungování, zajišťuje její soudržnost a umožňuje dosahování skupinových cílů.

Problematika konformity je poměrně složitá. Existují rozsáhlé studie, proč se člověk ve skupině zachová jinak, mnohdy zcela v rozporu se zdravým rozumem, přesto se zde nabízí prostor pro další zkoumání.

3. 4. 2. Vrstevnická konformita v adolescenci

Konformita doprovází pocit sounáležitosti se skupinou, který je pro dospívající důležitý. Jedinec se srovnává s ostatními členy, jako člen se nechce příliš odlišovat, je pro něj důležité cítit se jako člen skupiny. V případě rozporu se snaží tuto kognitivní disonanci zmírnit. Ve skupině, kde se již ustálili vztahy a fungují určitá pravidla se od členů vyžaduje jejich dodržování a jednání v zájmu skupiny. Jedinec, který má odlišný názor, může pociťovat rozpor mezi určitými silami, které ho „nutí“ jednat jinak než by chtěl. Tento „nátlak“ nemusí být zjevný, ale jedinec jej tak může vnímat. Kolář, jenž se zabýval také konformním chováním ve vztahu k šikaně, cituje Krecha, Crutchielda, Ballacheye³⁶: „už sám výskyt určitého názoru nebo jednání ve skupině, který jednatel vnímá jako rozdílný od svého vlastního, na něj působí jako nátlak. Ten pramení ze strachu, že se mýlím, že „nedržím krok“ se skupinou apod.“ Názor ve skupině může jedinec podpořit i pouhým souhlasem či tím, že nedá najevo svůj nesouhlas. Tím posiluje normy skupiny a nesouhlasící jedinec má pocit, že je proti němu velká převaha a nemusí mít odvahu ani sílu vystoupit proti většině.

Pro adolescenta je těžké být se skupinou v konfliktu, obhájit jiné jednání před ostatními vrstevníky. Jeho vnitřně pociťovaný tlak, aby se podřídil normám skupiny je znásoben jednáním skupiny vůči němu. Je pro něj také důležité být svými vrstevníky pozitivně přijímán, v rámci vrstevnických vztahů oblíben a respektován. Pokud mu chybí zmiňované „emoční kotvy“, kterými mohou být dobré rodinné zázemí, dostatečná sebedůvěra, dobrý „zdravý“ přítel či další skupina, jíž se cítí příslušníkem, pak snadno podléhá i proti své vůli.

V některých případech však může být také s chováním skupiny ztotožněn, v období dospívání je rebelství a negativní chování určitým výrazem postojů vůči autoritám, které omezují jejich hranice. Nyní přichází doba, kdy nacházejí odvahu (ve skupině je tato odvaha posilněna) se za tyto hranice podívat, pociťují touhu po svobodě, zvláště pokud se dříve cítili příliš omezováni. Riziko takových „výletů za hranice“ spočívá také v jejich nezralosti a nevyzpytatelnosti účinků určitých látek na organismus i psychiku člověka.

Jedinci se liší mírou, jakou podlehnou (či vyhoví) vnímanému tlaku. Někdy tlak nemusí být zjevný, ale jedinec více konformní se přesto snadno přizpůsobí. Naopak jiný jedinec

³⁶ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, str. 46. Portál, Praha 1997.

může prožívat silný vnitřní konflikt a být si vědom důsledků, ale je pro něj důležitější zachovat se dle svého vlastního přesvědčení. V tom případě mluvíme o odolnosti vůči skupinovému tlaku, která vyžaduje určitou zralost a konzistenci osobnosti. Domnívám se, že míra konformity souvisí se vztahem k sobě, se sebepojetím a sebehodnocením. U dětí a dospívajících jsou ještě tyto atributy velmi křehké. V sociálních vztazích je také nezbytné naučit se vyhodnotit, kdy situace určitou míru konformního chování vyžaduje. Jedinec nežije ve společnosti sám pro sebe a v rámci společné činnosti a společného soužití je takové chování nezbytné. Konformita není tedy pouze negativní kategorie.

Pozitivní vliv vrstevníků

Vrstevníci si vzájemně poskytují emoční oporu a do určité míry mohou také kompenzovat nedostatky ve vztazích s rodiči. Zajímavou skutečnost popisují Matějček a Langmeier³⁷, kdy se v laboratorních pokusech s opičími mláďaty zjistilo vážné narušení psychosociálního vývoje, pokud mláďata v určitém vývojovém období (odpovídajícím našemu školnímu věku) neměla možnost se kontaktovat s druhými mláďaty. Tento nedostatek je poznamenal v jejich dalším životě. Zároveň však bylo pozorováno, že na deprivovaná mláďata, která vyrůstaly v izolaci a bez matky, měl pozdější (ale stále včasný) kontakt s vrstevníky v podstatě „léčebný“ účinek, který do určité míry následky těžké psychické deprivace zmírnil.

Pozitivní vliv vrstevnické konformity se projevuje v tzv. peer programech, o kterých informuje Nešpor, Csémy, Pernicová.³⁸ Tyto se využívají především v rámci primární prevence rizikového chování a jsou poměrně efektivní. Jedná se o interaktivní programy, které působí prostřednictvím aktivní, přitažlivé činnosti, důraz se klade na neformální a spontánní působení vybraných vrstevníků. Pro působení na rizikové jedince ve skupině se tzv. peer aktivisté předem připravují. Jsou to vrstevníci žijící neproblémovým způsobem života, s určitým vlivem ve skupině a doporučuje se, aby byli o jeden až dva roky starší než cílová populace. Určitá vyzrálost, orientace v aktuálních problémech, i to, že ví, jak se

³⁷ Matějček, Z., Langmeier, J.: *Počátky našeho duševního života*, str.50. Panorama, Praha 1986

³⁸ Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: *Problémy s návykovými látkami ve školním prostředí. Časná a krátká intervence*, str. 39-40. Sportpropag, Praha 1998.

zachovat, jeho vliv podporuje. Jedinec se snáze ztotožní s pozitivním modelem, který je mu blízký věkem, než se vzory dospělými. „Zdravý“ vrstevník by měl svým přirozeným působením ve skupině ovlivňovat postoje, hodnoty a způsoby chování neformálně a spontánně. Pokud se podaří, že se s ním cílová skupina identifikuje, snadno nabyté dovednosti a postoje přenesou také do budoucnosti.

Rizikové chování

Vrstevnické vztahy mají na jedince pozitivní vliv, ale mohou se stát také problematickými, pokud se skupina orientuje k nebezpečným a rizikovým aktivitám, jako konzumace alkoholu a jiných drog, delikvence, násilí a podobně. Macek³⁹ se domnívá, že „nebezpečné je, je-li hodnota určité skupiny absolutizována a není-li doplněna dalšími „emočními kotvami“ v jiných vztazích a skupinách.“ Ohroženi jsou také jedinci, kteří se pro své osobnostní vlastnosti a nižší sociabilitu stali neoblíbenými, neuznávanými a nemají ve skupině vliv. Chybí jim utvořené vztahy s dalšími spolužáky a sociometricky se nacházejí na okraji skupiny.

Vlivem vrstevníků v období dospívání se zabývají některé současné výzkumy, a to především ve vztahu k rizikovému chování. Výzkumy potvrdily, že vrstevnická konformita je významným faktorem rizikového chování dospívajících, jelikož příslušnost ke skupině obecně vyžaduje určitou míru konformity, tedy jednání v zájmu skupiny. Toto jednání nemusí být ve shodě s názorem a zájmy jednotlivce, ale v jeho chování se vliv projeví.

Jako příklad uvádím českou studii Jelínka, Květoně, Vobořila, Blatného a Hrdličky⁴⁰. Tato studie se zabývala vrstevnickou konformitou u čtrnáctiletých z hlediska rizikového chování. Zaměřili se na vrstevnickou konformitu v oblasti návykových látek a v oblasti sexuálního života (jako nedovoleného chování, respondenti byli mladší 15 let). Byli identifikovány typy ne-konformní (v němž byli větší mírou zastoupeny dívky), typ obecně-konformní (snížená odolnost k vrstevnickému tlaku ve všech oblastech) a typ sexuálně konformní (zastoupeni více chlapci). Rozdílly se projevovaly vzhledem k různým typům rizikového chování. Sledováním rodičovského zájmu, vřelosti, kontroly a konzistence ve výchově

³⁹ Macek, P.: *Adolescence*, str.81. Portál, Praha 1999.

⁴⁰ Jelínek, M., Květoň, P., Vobořil, D., Blatný, M., Hrdlička, M.: *Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých: struktura, zdroje, dopady*. Československá psychologie 2006, č.5, str. 393-404.

potvrdili poznatek, že zdroj určité odolnosti vůči tlaku vrstevníků se nachází v dobrých rodinných vztazích.

Jiný český výzkum Širůčka, Širůčkové, Macka⁴¹ se zabýval tématem, jak sociální opora rodičů a vrstevníků ovlivňuje rizikové chování. Vztah s rodiči je považován za protektivní ve více směrech, také rizikového chování a ovlivňuje vrstevnickou konformitu. Ve výzkumu se autoři pokoušeli zjistit, zda tento vztah platí také pro pozitivní vztahy poskytované vrstevníky. Pomocí vytvořených škál pro vnímanou sociální oporu ze strany rodičů a ze strany vrstevníků a pro rizikové chování přátel zjistili data, která dále porovnávali. Korelace byla zjištěna pouze u sociální opory přátel a rizikového chování přátel jako mírný rizikový faktor. Dívky uváděly vyšší sociální oporu přátel. Celkově byla zjištěna jen velmi slabá korelace proměnných sociální opory. Sociální opora vrstevníků působí v různých oblastech různě, riziková je v oblasti školních problémů, odmítání autority a zneužívání návykových látek. Nepodařil se potvrdit významnější korelaci, nicméně autoři na základě této studie odkazují k dalšímu, a to diferencovanějšímu zkoumání problémového chování.

Silnou potřebu patřit mezi své vrstevníky potvrzují slova doktora Radimeckého⁴² v jednom z jeho článků na Adiktologii (www.adiktologie.cz): „Nelze se divit mladým lidem, že začnou kouřit cigarety nebo marihuanu, i když jim jejich účinek není nikterak příjemný, jenom proto, aby se cítili být svými vrstevníky přijati. Užívat drogy jenom proto, „že je užívá skoro každý“ pravděpodobně není příliš dobrý důvod, ale je to rozhodně jeden z těch, který k užívání drog nebo alespoň k experimentu s nimi v určitém období života zejména mladých lidí významně přispívá.“

Osobně vidím dva hlavní důvody, které dospívající vedou k problematickému chování. Je to zmíněné konformní chování, jako potřeba patřit ke skupině, být jejím uznávaným členem a dále potřeba experimentování a hledání vlastních hranic. Tyto dva důvody se samozřejmě mohou prolínat, a tak experimentující jedinec pod vlivem skupiny experimentuje možná více než by sám byl schopen.

⁴¹ Širůček, J., Širůčková, M., Macek, P.: *Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci*. Československá psychologie 2007, č.5, str. 476-488.

⁴² RADIMECKÝ, J.: Lidé užívají drogy, aby unikli nudě nebo aby utekli před problémy. Adiktologie. Poslední úprava: 01.08.2006 (cit.2010-08-19). Dostupné na [www: http://www.adiktologie.cz/articles/cz/69/171/Lide-uzivaji-drogy-aby-unikli-nude-nebo-aby-utekli-pred-problemy.html](http://www.adiktologie.cz/articles/cz/69/171/Lide-uzivaji-drogy-aby-unikli-nude-nebo-aby-utekli-pred-problemy.html)

Násilí mezi vrstevníky

Poměrně často se ve vrstevnických vztazích vyskytuje problém, jehož jednou z příčin je označována například Kolářem,⁴³ porucha vztahů. Navíc zde lze vyzorovat sílu vlivu konformního chování.

Potenciální obětí jsou jednotlivci, kteří nejsou příliš oblíbení, ani uznávaní a nemají vytvořenu vztahovou síť spolužáků, u kterých by našli zastání. Z osamocené jedince na okraji skupiny se snadno stává obětní beránek. Agresorem bývá vlivnější člen skupiny, případně si svůj vliv získá odvahou vůči slabším. Kolář⁴⁴ uvádí, že pro rozvoj šikany je velmi nepříznivé, pokud se takto násilně projevuje vůdce a hvězda skupiny. Ten má ve skupině své obdivovatele a dochází k podpoře takového násilí souhlasným nebo lhostejným postojem druhých. Pokud navíc má dobré vtahy s učiteli, dospělí, kteří by mohli pomoci, nechtějí uvěřit, že dotyčný by mohl páchat právě on. Šikanu může blokovat dostatečně silná pozitivní podskupina, která je v opozici k šikanující.

Šikana vzniká poměrně nenápadně, nejčastěji o začátku utváření skupiny. Zpočátku slovní psychické napadání agresora vůči slabému jedinci postupně přitvrzuje a následuje fyzické násilí. Spolužáci to nejdříve vnímají jako legrácky, ze kterých by si oni sami příliš nedělali (případně by našli oporu díky vytvořeným vztahům). Ale jedinec, který nemá mnoho vazeb se spolužáky, se cítí sám i na tento problém. Navíc pozoruje, že i skupina nemá proti jednání agresora výhrady. Kritickým okamžikem, kdy násilí přechází k pokročilé šikaně je chvíle, kdy s agresorem začnou spolupracovat nejbližší obdivovatelé, vytvářejí tzv. „úderné jádro“ a charakter násilí se mění v promyšlené a systematické. Dalším stadiem je přijetí takového chování za normy skupiny, které ostatní, včetně oběti respektují a kruté násilí se stává něčím naprosto normálním. Týrání spolužáka se účastní i původně neutrální či nesouhlasící.

Že konformní jednání může vést k mnohdy nepochopitelnému jednání, a umožňuje agresivní nebo dehonestující jednání vůči slabšímu jedinci, lze vidět na nejhrůznějších příkladech šikany. Kolář⁴⁵ to vysvětluje právě zvýšenou pohotovostí ke konformitě ve skupině, kdy „poddajnější jedinci vytvoří rychle s agresory většinu, která drtí odpor méně konformních žáků.“

⁴³ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, str. 26. Portál, Praha 1997.

⁴⁴ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, str. 33-35. Portál, Praha 1997.

⁴⁵ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, str.46. Portál, Praha 1997.

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

4. Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Výzkum se pokouší rozpoznat pozice jednotlivců podle důvěry, uznání a oblíbenosti u ostatních členů použitím sociometrického testu. Zajímá mě také, jaké je vlastní prožívání členů v rámci skupiny. Zda se jedinec cítí mezi spolužáky dobře nebo špatně či se cítí osamělý. Pokouší zjistit míru vrstevnické konformity v porovnání s obecnou konformitou k autoritě. Ve vztahu k prožívání a vrstevnické konformitě zjišťuje, jak je pro členy skupiny důležité být oblíben.

Jedná se tedy o souvztažné otázky k aktuálním vztahům a situacím, které mohou ve skupině probíhat.

Výzkumné otázky:

- 1) Jaké jsou pozice žáků ve skupině a jak koresponduje s jejich vlastním prožíváním?

Předpokládám, že většina žáků se mezi spolužáky cítí dobře. Jedinci, kteří jsou skupinou odmítáni, se vyskytují na jejím okraji a budou se pravděpodobně cítit osamělí, ve třídě se nebudou cítit dobře.

- 2) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním žáka ve třídě?

Předpokládám, že jedinci s více konformním chováním se budou ve třídě cítit lépe než jedinci s méně konformním chováním.

- 3) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a vnímanou důležitostí být oblíben?

Touha být oblíben hraje důležitou roli při skupinových procesech a je jedním z předpokladů konformního chování. Předpokládám, že pro jedince více konformní bude potřeba být oblíben důležitá.

- 4) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a konformitou obecnou?

S ohledem na teorii, ve věku 12-13 let, v období časně adolescence se již projevuje zvýšená konformita k vrstevnické skupině. Na druhé straně v tomto období ještě přetrvává také konformita k autoritě. Předpokládám, že vrstevnická konformita bude vyšší jen u některých jedinců.

5. Aplikovaná metodika

K výzkumu jsem použila dvě metody sběru informací. Sociometrický test jako metodu založenou na výpovědi členů skupiny. Jsou v něm stanovena tři výběrová kritéria pro tři typy vztahů ve skupině – vztah důvěry, uznávání a oblíbenosti, a to pro kladný i záporný výběr. Dále jsem použila vlastní dotazník. Pomocí tohoto dotazníku jsem zjišťovala, jak jednotliví žáci svou pozici a vztahy ve třídě prožívají, zda se žák, který podle sociometrického testu je na okraji skupiny, cítí ve třídě osamělý. Dalšími otázkami jsem směřovala ke zjištění, zda je pro ně důležitá oblíbenost ve skupině a zda se žáci kloní více k dodržování skupinových norem (vrstevnická konformita) nebo pokládají za důležité dodržovat pravidla autorit (obecná konformita). Rozhodla jsem se pro tento typ zjišťování informací, protože umožňuje získat další informace a není tak časově náročný jako rozhovor.

5.1. Sociometrický test

Sociometrie má tradici již od padesátých let minulého století, dodnes se používá pro výzkum i diagnostiku struktury vzájemných vztahů v malých sociálních skupinách. Má řadu postupů, ale nejrozšířenější výzkumnou metodou se stal sociometrický test, který zjišťuje aktuální socioprefereční vztahy.

Výzkumné otázky se volí podle potřeby a výzkumného cíle. Sociometrický test se sestavuje podle pravidel, které zformuloval již zakladatel této metody, Jacob Levi Moreno⁴⁶

Výzkumné (sociometrické) otázky se specifikují pro vymezenou skupinu podle přesných kritérií nebo myšlených aktivit, podle nichž respondenti provádějí své výběry, popřípadě odmítnutí. Respondentům musí být znám počet možných výběrů, případně je výběr neomezený. Kritéria musí být jasné a srozumitelné. Volba je anonymní.

Moreno, jako další podmínky, uváděl ještě nezbytnost využití výsledků k restrukturalizaci skupiny a požadoval neomezený výběr. Neomezený výběr se používá ve smyslu neparametrického sociometrického testu. Pokud je počet výběrů omezen, test odpovídá parametrickému sociometrickému testu.

⁴⁶ Janoušek, J. et al.: *Metody sociální psychologie*, str. 188. SPN, Praha 1986.

Pro účely této práce byl vytvořen parametrický sociometrický dotazník pro tři kritéria – důvěru, uznání a oblíbenost. Každé pro pozitivní a negativní výběr, což umožní získat oba póly každého kritéria. Každý účastník měl provést tři volby ze skupiny svých spolužáků pro každý výběr.

Otázky byly stanoveny – pro kategorii ‚důvěra‘: *„Komu ze třídy by ses dokázal svěřit se svým soukromým problémem?“* a *„Komu ze třídy by ses nikdy se soukromým problémem nesvěřil?“*

Důvěra je základní předpoklad blízkých vztahů mezi lidmi. Důvěra znamená nezklamat v kritických situacích, uchovat důvěrnou informaci, nezradit.

Pro kategorii ‚uznání‘ byly stanoveny otázky: *„Koho nejvíce uznáváš?“* a *„Koho vůbec neuznáváš?“*

Uznání, uznávaný spolužák, ukazuje pozici žáka z hlediska stupně uznání ze strany spolužáků, znamená určitou hodnotu pozice, má určitý vliv, druzí si ho váží, respektují, dají na jeho názor.

Pro ‚oblíbenost‘: *„Koho by sis vybral na dobrodružnou výpravu?“* a *„S kým bys na dobrodružnou výpravu nikdy nejel?“*

Oblíbenost vyjadřuje míru přijetí či odmítnutí, tendenci být s tímto jedincem v kontaktu nebo se od něj vzdalovat, v krajním případě může vést k izolaci. Oblíbený žák je z hlediska osobnostních vlastností jedinec přátelský, veselý, spokojený, pozitivně působící na druhé.

Pokud někdo získá negativní hodnocení ve všech třech kategoriích Důvěra – Uznání – Obliba, znamená to odmítání žáka ve třech rovinách. Pro tohoto jedince to bývá velmi zatěžující situace.

Většinou je žák neoblíbený pro určité osobnostní charakteristiky, rušivé chování nebo má slabou schopnost vytvářet vztahy s ostatními a začlenit se do skupiny. Skupina mu také nemusí vyhovovat (druh činnosti, způsob humoru nebo jiné), a proto se nezapojuje nebo nerespektuje nepsaná pravidla skupiny. Tím ohrožuje soudržnost skupiny a ostatní členové jej odmítají a vyčleňují na okraj.

Zpracování dat – sociometrická matice a indexy

Získaná data ze sociometrického šetření se mohou zpracovávat v sociometrické matici, graficky nebo indexovou analýzou. Všechny uvedené způsoby mají své výhody a nevýhody. Sociometrická matice je nejpoužívanější, grafické zpracování je vhodné pro malé soubory. Janoušek uvádí možnost zpracování sociometrických dat také pomocí indexů: „Sociometrické indexy podávají přehlednější a detailnější deskripci sociometrických dat a umožňují i jejich hlubší analýzu. Výhodou je možnost využít sociometrické indexy při statistickém zpracování.“⁴⁷

Data jsem uspořádala do sociometrické matice a následně použila indexy, které vyjadřují sociometrické statusy individua - ISS pro pozitivní výběry, negativní sociometrický status individua ISSN a komplexní sociometrický status ISSS, který vyjadřuje jak pozitivní, tak i negativní výběry.

ISS se vypočítá jako poměr počtu obdržených pozitivních výběrů/ počtu maximálně možných obdržených výběrů. Interval je od 0 do 1.

ISSN znamená počet obdržených negativních výběrů/ počet maximálně možných obdržených výběrů. Interval je od 0 do 1.

ISSS se získá výpočtem: počet obdržených pozitivních výběrů – počet obdržených negativních výběrů/ počet maximálně možných obdržených výběrů. Interval je od -1 do +1.

Uspořádáním dat do sociometrické matice, podle počtu získaných voleb, snadno určíme pozice jednotlivých členů ve skupině:

Členové, kteří získali velký počet pozitivních voleb a jen málo negativních, jsou ve skupině *populární* z hlediska daného kritéria. Jedinec s nejvyšším počtem pozitivních a málo negativních je tzv. *hvězda*. Naopak jedinec, který má nejvyšší počet negativních voleb a získal málo pozitivních, je tzv. *antihvězda*. Celkově jedinci s velkým počtem záporných a nízkým počtem kladných jsou tzv. *odmítání* jedinci. Jedinci, kteří nezískali ani pozitivní ani negativní volby, jsou skupinou *opomíjení*, tzv. *izolovaní*. Dále se ve skupině mohou nacházet jedinci s ambivalentním statutem, jež získali poměrně hodně pozitivních i negativních voleb a jedinci s tzv. *přiměřeným* statutem, kteří získali vyrovnaný a přiměřený počet voleb.

⁴⁷ Janoušek, J. et al.: *Metody sociální psychologie*, str. 202. SPN, Praha 1986.

5. 2. Dotazník

Dotazník byl sestaven pro získání doplňujících údajů tak, aby se vytvořil detailnější obraz o pozici jedince ve skupině. Zajímaly mě čtyři oblasti vrstevnických vztahů – prožívání jedince ve třídě (zda se cítí dobře nebo špatně či se cítí osamělý), obecná konformita (zda jedinci dodržují pravidla autorit nebo ne), vrstevnická konformita (zda pocítují nepříjemný tlak, pokud se mají přizpůsobit skupině a zda se přizpůsobí, a to i vzhledem k rizikové aktivitě) a oblíbenosti (jak je důležité být oblíbený).

Pro jednotlivé oblasti jsem vytvořila 11 položkový dotazník:

4 podškály zjišťují I.) subjektivní pocit prožívání ve třídě, II.) obecnou a III.) vrstevnickou konformitu a IV.) jak je pro žáky důležité být oblíbený.

Položky, vyjma dvou, jsou hodnoceny na čtyřbodových škálách ano-většinou ano-většinou ne-ne, ohodnocené dle významu odpovědi (u 2 otázek přeškálováno) - viz příloha:

„Dotazník konformity a prožívání – škály“. Jedna položka je, podle charakteru otázky, hodnocena velmi dobře (4)-dobře (3)-špatně (2)-velmi špatně (1) a jedna položka je hodnocena ano=4 body, ne=1 bod (nelze odpovědět jinak). Ohodnoceny jsou analogicky k ostatním škálám, maximální počet bodů znamená maximální naplněnost kritéria.

6. Zkoumaný soubor

Soubor pro sociometrické šetření i dotazník tvořili žáci sedmých ročníků jedné ze základních škol ve středně velkém městě, kteří jsou spolu od šestého ročníku. Tato škola byla vybrána náhodně, dostupná z místa mého bydliště a s pěti třídami sedmých ročníků poskytovala dostatečně velký vzorek. Škola je specifická tím, že se zaměřují na zlepšování klimatu a sociálních vztahů ve třídách⁴⁸, žáci se zúčastňují adaptačních pobytů, problémy se řeší ve spolupráci se školním psychologem, který je na škole přítomen. Jako zajímavost ještě uvádím, že na této škole se nepoužívá zvonění. Výzkum byl proveden na konci prvního čtvrtletí.

Šetření se zúčastnilo 5 tříd, celkem 102 účastníků ve věku 12-13 let, 54 dívek a 48 chlapců. Účast kolísala, v jednotlivých třídách byla 73,3% (třída 7.E), 73,91% (7.A), 78,26% (7.B), 80,95% (7.D) a 96,55% (7.D).

Třída:	7.A	7.B	7.C	7.D	7.E	Σ
počet žáků	23	23	29	21	30	
přítomných	17	18	28	17	22	102
dívek	7	9	20	9	9	54
chlapců	10	9	8	8	13	48
účast v %	73,91%	78,26%	96,55%	80,95%	73,33%	

Tab. 1 : Přehled respondentů podle tříd

⁴⁸ před výběrem jsem tuto informaci neměla

7. Průběh šetření

Administrace sociometrického testu a dotazníku byla provedena po dohodě s vedením ZŠ, vyučujícími a rodiči (zajištění informovaného souhlasu). V době zadávání testů přetrvávala ve třídách absence, pro kterou se testování několikrát odkládalo. Jindy zase nemohlo být šetření provedeno z organizačních důvodů školy.

Na začátku vyučovací hodiny, kdy jsem dostala od vyučujících prostor, jsem se nejdříve žákům představila a vysvětlila, proč toto šetření provádím, k čemu slouží, že s jeho výsledky budu pracovat ve své práci a ujistila je, že s jejich konkrétními volbami a odpověďmi nebudou seznámeni jiní lidé. Poté jsem je seznámila se sociometrickým testem i dotazníkem a vysvětlila pravidla, podle kterých mají tyto testy vyplňovat a nechala prostor na otázky. V případě nejasností se mohli ptát i v průběhu vyplňování dotazníků. Základní pravidla pro vyplnění byla také uvedena na formuláři. Žákům bylo vysvětleno, že volby jsou pouze na nich samých, nemají je vidět ani vedle sedící spolužáci a jejich odpovědi nebudou nikomu dalšímu sděleny.

Nejčastější otázky z jejich strany směřovaly k ujištění o anonymitě a někteří měli problém uvést celé jméno. Dohodli jsme se, že budou uvádět nejméně křestní jméno a počáteční písmena příjmení. U jmen, kde by mohlo dojít k záměně, měli uvést více počátečních písmen tak, aby k záměně s jiným jménem nedošlo.

Pomocí dotazníku jsem zjišťovala, jak jednotliví žáci svou pozici prožívají. Otázky směřovaly k tomu, zda se cítí osamělí, zda je pro ně důležité být oblíben, dodržují-li pravidla skupiny či obecná pravidla. Opět jsem žáky požádala o pravdivou odpověď na každou otázku, aby toto šetření mělo smysl. Dále jsem je opět ujistila o anonymitě.

Ve všech případech jsem je časově neomezovala a ponechala čas dle potřeby.

8. Zpracování výsledků

Vzhledem k přetrvávajícím absencím, se mi nepodařilo získat dostatek dat pro sociometrii ve třídách 7.A a 7.E. V době administrace bylo v 7.A třídě jen 73,9% a v 7.E 73,3% žáků. Účast je v sociometrii důležitou podmínkou zajištění validity výsledků. Jde o zachycení maximálního množství vztahů, při nižší míře participace dochází ke zkreslení a při účasti pod 75% se výsledky nepovažují za validní. Sociometrickou analýzu jsem provedla pro třídy 7.B, 7.C a 7.D.

Dotazník konformity odevzdalo celkem 101 žáků, jeden žák neodevzdal tuto část dotazníku. Informace z dotazníku jsem použila jak ke srovnání se sociometrickými daty ve třech souborech, třídách 7.B, 7.C a 7.D, tak pro samostatné vyhodnocení a vzájemné porovnání jednotlivých oblastí dotazníku a tím se pokusila odpovědět na výzkumné otázky.

Data ze sociometrického dotazníku

Pro utřídění získaných sociometrických dat jsem použila sociometrickou matici a dále individuální indexy. Výběry byly ohodnoceny podle intenzity 3, 2 a 1 bodem. Výběr uvedený na prvním místě byl ohodnocen 3 body, na druhém místě 2 body a na třetím místě 1 bod, stejně pro kladné i záporné volby. Body byly zaneseny na průsečík jmen volitel-volený. Poté byly provedeny součty získaných voleb pod každou maticí a potom celkový součet pro všechny tři kategorie, zvláště pro kladný a záporný výběr. Pro lepší přehlednost jsem součty ze sociometrické matice přenesla do tabulky a ke každému jménu uvedla získané volby do sloupců podle kategorií.

Ze součtu získaných voleb lze snadno zjistit, kdo získal nejvíce voleb v té které kategorii – v důvěře či nedůvěře, kdo je nejvíce uznávaný a kdo nejméně a kdo je nejoblíbenější člen skupiny a kdo nejméně oblíbený. Také zjistíme, kdo získal nejvíce voleb za všechny kladné nebo záporné kategorie. Z výše uvedeného můžeme určit jednotlivé sociometrické pozice. Sociometrické matice pro jednotlivé třídy 7.B, 7.C a 7.D jsou uvedeny v přílohách.

Podle získaných voleb byly určeny pozice:

hvězda (H) - nejvíce získaných pozitivních voleb v alespoň dvou kategoriích, negativních výrazně méně

antihvězda (A-H) – nejvíce získaných negativních voleb alespoň ve dvou kategoriích, pozitivních výrazně méně

ambivalentní (Am) – více pozitivních i negativních voleb, ve vyrovnaném poměru

odmítaný (Od) – pouze negativní volby, nebo výrazně převažují

opomíjený (Op) - žádné nebo velmi málo pozitivních i negativních voleb

přiměřený (P) – převažují pozitivní volby

Ve třídě 7.B se ve čtyřech případech vyskytuje pozice Přiměřeně-Ambivalentní (P-Am), kdy pozitivních voleb bylo jen nevýrazně více než negativních a tudíž jsem tuto pozici označila jako hraniční přiměřeně-ambivalentní. V ostatních sociometricky analyzovaných třídách se tato pozice nevyskytovala.

V tabulce uvádím rozlišené pozice v počtu, v jakém byly zjištěny v jednotlivých třídách:

	H	A-H	Am	P	P-Am	Op	Od	D	CH	
7.B	23	1	1	4	4	4	5	4	9	14
	100%	4%	4%	17%	17%	17%	22%	17%	39%	61%
7.C	29	3	2	8	11	0	1	4	20	9
	100%	10%	7%	28%	38%	0%	3%	14%	69%	31%
7.D	21	2	1	3	8	0	2	5	9	12
	100%	10%	5%	14%	38%	0%	10%	24%	43%	57%

Tab.2: Pozice podle výskytu v jednotlivých třídách (D = dívky, CH = chlapci, jen doplňující údaj)

Následně, pro účely tohoto výzkumu, byly podle získaných pozitivních a negativních voleb, zjištěny individuální indexy pro pozitivní (ISS), negativní (ISSN) a smíšený (ISSS) sociometrický status. Tyto indexy umožnily pozice jednotlivých členů přehledně setřídít a získat přehled o pozicích:

POŘADÍ PODLE

	ISS		ISSN		ISSS	7.C		
1.	M.T.	0,181	1.	B.K.	0,407	1.	M.T.	0,169
2.	B.T.	0,152	2.	K.P.	0,325	2.	K.A.	0,086
4.	H.B.	0,103	3.	Ž.M.	0,144	3,5.	Š.J.	0,082
4.	K.A.	0,103	4.	K.R.	0,132	3,5.	B.B.	0,082
4.	N.V.	0,103	5.	P.L.	0,115	5,5.	H.B.	0,078
6.	T.N.	0,095	6,5	H.L.	0,107	5,5.	N.V.	0,078
7,5.	H.L.	0,091	6,5	P.B.	0,107	7.	B.T.	0,074
7,5.	K.K.	0,091	8.	K.K.	0,091	8.	T.N.	0,070
10.	Š.J.	0,086	9.	B.V.	0,086	9,5.	Po.K.	0,066
10.	B.B.	0,086	10.	B.T.	0,078	9,5.	S.V.	0,066
10.	H.T.	0,086	11.	F.V.	0,070	11,5.	H.T.	0,058
12,5.	Po.K.	0,082	12.	P.D.	0,049	11,5.	V.A.	0,058
12,5.	P.M.	0,082	13,5.	G.O.	0,045	13.	P.M.	0,053
14.	S.V.	0,070	13,5.	M.V.	0,045	14.	P.O.	0,041
15,5.	K.R.	0,066	15.	Pe.K.	0,037	15.	G.O.	0,016
15,5.	V.A.	0,066	16,5.	H.T.	0,029	16.	K.K.	0,000
18.	G.O.	0,062	16,5.	P.M.	0,029	17.	P.D.	-0,004
18.	P.O.	0,062	19.	H.B.	0,025	18,5	N.P.	-0,008
18.	P.B.	0,062	19.	N.V.	0,025	18,5	Pe.K.	-0,008
20.	K.P.	0,053	19.	T.N.	0,025	20,5.	H.L.	-0,016
21,5.	F.V.	0,045	21.	P.O.	0,021	20,5.	M.V.	-0,016
21,5.	P.D.	0,045	22,5.	K.A.	0,016	22.	F.V.	-0,025
23.	Ž.M.	0,041	22,5.	Po.K.	0,016	23.	P.B.	-0,045
24.	B.K.	0,037	24.	M.T.	0,012	24.	K.R.	-0,066
25,5.	M.V.	0,029	25,5.	N.P.	0,008	25.	B.V.	-0,086
25,5.	Pe.K.	0,029	25,5.	V.A.	0,008	26.	P.L.	-0,099
27.	P.L.	0,016	28.	Š.J.	0,004	27.	Ž.M.	-0,103
28,5.	B.V.	0,000	28.	B.B.	0,004	28.	K.P.	-0,272
28,5.	N.P.	0,000	28.	S.V.	0,004	29.	B.K.	-0,370

Tab. 3: Příklad: Pořadí pozic podle získaných pozitivních (ISS), negativních (ISSN) a obojí (ISSS) voleb - soubor třídy 7.C

Data z dotazníku „Konformita a prožívání“

Z dotazníku byly zjištěny skóre pro jednotlivé oblasti vztahů, pro subjektivní pocit prožívání ve třídě, obecnou a vrstevnickou konformitu a důležitost být oblíbený.

Jednotlivé skóre byly rozděleny do intervalů podle naplněnosti kritéria. Čím je skóre vyšší, tím je kritérium naplněnější.

V tabulce můžeme vidět míru skórování pro jednotlivé oblasti vztahů: I.) subjektivní pocit prožívání ve třídě, II.) obecná a III.) vrstevnická konformita a IV.) důležitost být oblíbený pro celý soubor žáků sedmých ročníků (n=101):

Oblast vztahů	Min-Max	Interval	Četnost	%
I.	2 - 8	2 - 5	18	17,8%
		6 - 8	80	79,2%
II.	2 - 8	2 - 5	11	10,9%
		6 - 8	87	86,1%
III.	5 - 20	5 - 11	53	52,5%
		12 - 20	43	42,6%
IV.	2 - 8	2 - 5	76	75,2%
		6 - 8	23	22,8%

Tab.4: Třídění podle skórování v jednotlivých oblastech

Výsledné skóre byly poté zaneseny k sociometrickým údajům nebo jen k jednotlivým iniciálám žáků (pokud nebyla sociometrie zpracovaná) – viz příloha: tabulka ‚Sociometrie + Konformita a prožívání‘. Zde je poměrně přehledně vidět, jak žák s určitou sociometrickou pozicí skóroval v jednotlivých škálách. Pro třídy 7.A a 7.E je přehled uveden bez sociometrických dat.

Pro přehlednost byla data v další tabulce seřazena podle skóru v jednotlivých škálách (v tabulce uvedeny iniciály žáka, modrá barva označuje chlapce, růžová dívky, červená označuje jedince s největším množstvím získaných negativních voleb – údaj ze sociometrických dat):

POŘADÍ PODLE

7.C

	vrstevnické konformity	prožívání	důležitost oblíbenosti	obecná konformita
1.	P.O. 13	P.O. 8	B.K. 7	K.A. 8
5.	F.V. 12	B.B. 8	B.V. 6	K.R. 8
5.	H.T. 12	K.A. 8	G.O. 6	N.V. 8
5.	K.K. 12	M.T. 8	P.D. 5	Po.K. 8
5.	K.P. 12	F.V. 7	F.V. 4	B.V. 7
5.	K.A. 12	G.O. 7	B.T. 4	F.V. 7
5.	K.R. 12	H.L. 7	M.T. 4	M.V. 7
5.	P.B. 12	M.V. 7	Po.K. 4	P.O. 7
10.	M.T. 11	P.D. 7	P.M. 4	Š.J. 7
10.	S.V. 11	Š.J. 7	S.V. 4	H.T. 7
10.	T.N. 11	B.T. 7	H.L. 3	H.B. 7
13.	B.V. 10	H.T. 7	M.V. 3	K.K. 7
13.	H.L. 10	H.B. 7	P.O. 3	K.P. 7
13.	Š.J. 10	K.K. 7	Š.J. 3	Pe.K. 7
17.	B.T. 10	K.P. 7	H.T. 3	P.L. 7
17.	N.V. 10	N.V. 7	K.K. 3	P.M. 7
17.	Po.K. 10	P.B. 7	K.R. 3	P.B. 7
17.	P.M. 10	S.V. 7	V.A. 3	S.V. 7
17.	V.A. 10	T.N. 7	B.B. 2	V.A. 7
22,5.	G.O. 9	V.A. 7	H.B. 2	Ž.M. 7
22,5.	M.V. 9	B.V. 6	K.P. 2	G.O. 6
22,5.	P.D. 9	Po.K. 6	K.A. 2	H.L. 6
22,5.	B.B. 9	P.L. 6	N.V. 2	P.D. 6
22,5.	Pe.K. 9	K.R. 5	Pe.K. 2	B.B. 6
22,5.	Ž.M. 9	Pe.K. 5	P.L. 2	B.T. 6
26.	P.L. 8	P.M. 5	P.B. 2	B.K. 6
27.	H.B. 7	B.K. 4	T.N. 2	M.T. 6
28.	B.K. 6	Ž.M. 2	Ž.M. 2	T.N. 6

nepřítomný

N.P. N.P. N.P. N.P.

Tab. 5: 7.C – seřazeno podle skórování v testech dotazníku (červeně nejodmítanější žák – dívka)

Z mnohého, co se nabízí sledovat, se můžeme, například, zaměřit v souboru 7.C na nejvíce odmítanou žákyni B.K., která skóruje ve vrstevnické konformitě i obecné konformitě nízko – tzn. v chování nepřizpůsobuje skupině ani autoritě, ve třídě se (pochopitelně) necítí dobře, oblíbenost je však pro ni důležitější než pro ostatní spolužáky. Druhými je pravděpodobně odmítána z důvodu nepřizpůsobivosti skupině a také autoritě. Je zajímavé, že v oblasti obecné konformity podobně skórují i 2 nejoblíbenější žáci B.T. a M.T. Tento jev souvisí s odpoutáváním od rodičů v tomto období, kdy konformita k autoritě klesá a zvyšuje se konformita k vrstevníkům.

Výsledky

Výzkumná otázka č. 1)

1) *Jaké jsou pozice žáků ve skupině a jak koresponduje s jejich vlastním prožíváním?*

Pomocí upravených dat do indexů jsem se pokusila zjistit, zda získané negativní volby (index ISSN) ovlivňují prožívání žáka ve skupině.

7.C

Použitím Pearsonova korelačního koeficientu byl zjištěn vztah $-0,467$. Negativní hodnocení ze strany spolužáků a prožívání jedince ve skupině spolu záporně korelují na hladině významnosti $0,05$ (a jen těsně na hladině významnosti $0,01$).

	$r(0,05)=0,367$	$r(0,01)=0,470$
	<i>Sloupec 1</i>	<i>Sloupec 2</i>
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	$-0,4665454$	1

Můžeme tedy konstatovat, že žáci 7.C, kteří jsou spolužáky odmítáni, se ve třídě necítí dobře.

Podobně jsem také ve třídách 7.B a 7.D, kde bylo provedeno sociometrické šetření, zjišťovala, jak souvisí pozice žáků s jejich prožíváním.

7.B

	$r(0,05)=0,456$	$r(0,01)=0,575$
	<i>Sloupec 1</i>	<i>Sloupec 2</i>
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	$-0,2778454$	1

Ve třídě 7.B je vztah mezi získanými zápornými volbami od spolužáků a skórováním v prožívání záporný $-0,0278$. Můžeme říci, že ISSN a prožívání spolu koreluje záporně, ale ne významně. Tzn. Čím vyšší zisk záporných voleb, tím níže skórují v prožívání, tedy cítí

se hůře. Korelace ale byla provedena pro malý soubor (n=17), což má vliv na signifikantnost korelace. Vzhledem k velikosti souboru není tento vztah významný.

7.D

$$r(0,05)=0,468$$

	<i>Sloupec 1</i>	<i>Sloupec 2</i>
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	-0,383145001	1

Ve třídě 7.D je výsledek korelace -0,383, což nepotvrzuje vztah mezi pozicí žáka ve skupině a jeho prožíváním. Opět i u této třídy je problém příliš malého souboru (n=1).

Výzkumné otázky č. 2) – 4)

- 2) *Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním žáka ve třídě?*
- 3) *Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a vnímanou důležitostí být oblíben?*
- 4) *Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a konformitou obecnou?*

Následující výzkumné otázky 2), 3), 4) jsem se pokusila zodpovědět využitím dat z dotazníku ‚Konformita a prožívání‘, které jsem shromáždila data od všech respondentů (soubor n=101), utřídila je podle jednotlivých oblastí a následně zjišťovala vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním žáka ve třídě:

$$r(0,05)=0,194$$

$$r(0,01)=0,254$$

Korelace 2)

	<i>Sloupec 1</i>	<i>Sloupec 2</i>
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	0,331231999	1

Použitím korelačního koeficientu r byl zjištěn vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním 0,331 na hladině významnosti 0,01. Znamená to, že ve skupině žáků

vrstevnická konformita a prožívání ve třídě spolu významně souvisí. Jedinci skórující ve vrstevnické konformitě výše se ve skupině cítí lépe.

V dalším kroku jsem podobně srovnávala vrstevnickou konformitu s vnímanou důležitostí být oblíben:

$$r(0,05)=0,194$$

$$r(0,01)=0,254$$

Korelace 3)

	Sloupec 1	Sloupec 2
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	0,002521192	1

U těchto veličin byl zjištěn vztah 0,0025 což je nedostačující pro potvrzení takového vztahu a musím konstatovat, že mezi vrstevnickou konformitou a důležitostí být oblíben není ve třídě žádný vztah.

Jelikož potřeba být oblíben je součástí konformních mechanismů, domnívala jsem se, že pro jedince, kteří v oblasti vrstevnické konformity skórují výše, jednájí tedy v zájmu přijetí skupinou, bude také důležité být oblíben.

Nebyla potvrzena domněnka, že pro jedince, kteří se chovají více konformně je důležité být oblíben.

$$r(0,05)=0,194$$

$$r(0,01)=0,254$$

Korelace 4.)

	Sloupec 1	Sloupec 2
Sloupec 1	1	
Sloupec 2	0,100621771	1

Zjištěný koeficient 0,1006 je nedostatečný pro potvrzení vztahu mezi obecnou a vrstevnickou konformitou. Znamená to, že mezi obecnou a vrstevnickou konformitou nebyl zjištěn žádný významný vztah.

9. DISKUSE

Sociometrie

Sociometrický test přinesl velké množství údajů o vztazích ve vrstevnické skupině a pomohl odhalit neformální strukturu třídy z hlediska důvěry, uznání a oblíbenosti. Údaje jsou poměrně konkrétní a u každého žáka byla, podle získaných kladných a záporných voleb, odhadnuta určitá pozice. Informace o pozici ze sociometrické matice jsou poměrně přehledné – zřetelně vidíme, kdo získal nejvíce pozitivních (hvězda), negativních (anti-hvězda) voleb v té které kategorii a kdo celkově, u koho převažují negativní volby (odmítaný žák), u koho pozitivní (populární žák, přiměřený status) nebo získal voleb málo (opomíjený žák). Jedinec může také získat obojí volby ve vyrovnaném počtu, pak hovoříme o ambivalentní pozici. Mohou se vyskytnout také hraniční pozice, např. přiměřený až ambivalentní, pokud pozitivní volby převažují nevýrazně nebo ambivalentní až odmítaný, je-li vyrovnaný počet voleb, ale je jich celkově málo.

Ve třech souborech bylo zjištěno 6 základních typů pozic. Četnost populární osoby, tzv. hvězdy ve výzkumných souborech byla 1-3 (4-10%), podobné je to s pozicí antihvězdy, v jedné třídě se vyskytovaly 1 nebo 2 (4-7%). Poměrně malé množství výskytu je také u pozice odmítaných nebo opomíjených. Ti někdy mohou tvořit vlastní podskupinu, jsou však v jakési opozici vůči skupině a ve skupině pak přetrvává určité napětí. Školní třída, jakožto zároveň formálně ustanovená skupina, neumožňuje neformální skupině jednoduše odmítaného žáka vyloučit, zůstávají tedy na její periferii a stávají se rizikovými pro případné odreagování se ‚silných‘ členů. Jsou vystaveni poměrně dlouhodobému působení traumatizujících vztahů a prožitků. V každém zkoumaném souboru bylo rozpoznáno 4-5 odmítaných jedinců (14-24%) a 1-5 opomíjených členů (3-22%). Nejvíce členů v poměrně stabilní skupině tvoří jedinci s tzv. přiměřeným statutem. Jsou to jedinci nekonfliktní, uznávají skupinové role i vůdce skupiny. Od ostatních členů se jim dostává pozitivního přijetí, čímž je sycena jejich potřeba sounáležitosti. Ve zkoumaných skupinách bylo rozpoznáno 4-11 členů ve skupině s přiměřeným statutem (1 soubor 17%, 2. a 3. soubor 38%). Ve skupinách se vyskytují i ambivalentní pozice jedinců, kteří jsou přijímáni některými pozitivně, jinými negativně, podle míry tolerance ostatních členů. Tato pozice se může vyskytovat i ve větším počtu, pokud se ve skupině zároveň vyskytuje více hvězd. Ve zkoumaném souboru byly rozpoznány 4-8 ambivalentních pozic (14-28%) a v jednom

souboru také pozice se statusem přiměřený až ambivalentní v počtu 4 (17%). Jedná se o hraniční pozici, kdy získané pozitivní volby jen o něco více přesahují získané negativní volby.

Takto určené pozice jsou pouze orientační, což pro účely tohoto výzkumu je dostačující. K přesnějšímu určení pozic a vztahů ve skupině by bylo třeba zjištění dalších skutečností. V tom případě by bylo žádoucí tento test doplnit dalšími doplňujícími metodami. Vhodné je pozorování, rozhovor či dotazník, případně osobnostní dotazníky a další diagnostické prostředky, abychom získali více relevantních informací a výsledky pak mohly být uvedeny v kontextu širších poznatků. V tomto případě je učitel, který je se třídou neustále v kontaktu, ve výhodě, neboť může neustále doplňovat poznatky a získává komplexnější přehled o pozicích žáků v neformální skupině.

Sociometrie - indexy

Pro další zpracování údajů ze sociometrického testu byly použity individuální sociometrické indexy pro pozitivní (ISS), negativní (ISSN) nebo pro obě volby (ISSN), které nám umožňují přehledněji utřídit pozice žáků. Pomocí těchto indexů můžeme utvořit pořadí podle příslušných získaných voleb a získat o pozicích lepší přehled. Tyto indexy byly spočítány pro volby ve všech třech kategoriích dohromady, což nám neumožňuje podívat se na pořadí podle jednotlivých kategorií (důvěry, uznání, oblíbenosti), ale získáme pohled komplexnější. V literatuře se nabízelo mnoho typů indexů pro neomezené výběry, ale pro omezené výběry byl výběr poněkud omezen. Účelu tohoto výzkumu však uvedené indexy vyhovují. Umožnily zpřehlednit získané data a můžeme s daty dále pracovat statisticky.

1) Jaké jsou pozice žáků ve skupině a jak koresponduje s jejich vlastním prožíváním?

Na základě předpokladu, že jedinec, který získal hodně negativních voleb, je skupinou odmítán a nebude se ve třídě cítit dobře, a pokud navíc nemá vytvořeno dostatek pozitivních vztahů, může se cítit také osamělý, byl ke korelaci použit právě index ISSN, který zahrnuje získané negativní volby. Vyskytli se žáci, kteří v sociometrii získali hodně záporných voleb a v dotazníku uvedli, že se cítí dobře, naopak několik jedinců, kteří se jeví, že mají přiměřený status (získali více pozitivních voleb než negativních) se ve třídě necítili dobře. Záleží pravděpodobně na subjektivním prožívání jedince, jak daný vztah

vnímá a je také pravděpodobné, že prožívání je ovlivněno další proměnnou, která nebyla sledována (například některá osobnostní vlastnost).

K ověření míry závislosti prožívání ve třídě na určité pozici jedince, byl použit Pearsonův korelační koeficient, kterým byl ověřen vztah indexu ISSN a skórování jedince v dotazníku v části prožívání. Předpoklad, že žáci odmítáni (kteří získali výrazně více negativních voleb od spolužáků) se ve třídě necítí dobře a mohou se cítit také osamělí, se potvrdil pouze u souboru 7.C. To může být ovlivněno i velikostí souboru. Velikost souboru 7.C byla 28 žáků, oproti 18 žákům v 7.B a 17 žákům ve třídě 7.D. U menších souborů statistická korelace již není vhodná.

Konformita a prožívání

Žáci sedmých ročníků se v 79,2 % cítí ve třídě převážně dobře. Jedná se o víceméně očekávaný výsledek, kdy většina se mezi svými vrstevníky cítí dobře, ale ve skupinách (třídách) se vyskytují jedinci, kteří nemají vytvořeny s ostatními členy takové vztahy, aby je mohli prožívat pozitivně. Výzkum se nezabýval konkrétními typy vztahů, ale jako hlavní příčiny neuspokojivého prožívání můžeme určit chování, které není v souladu s očekáváním ostatních členů. V poznámkách k výběrům v sociometrickém testu někteří žáci, především dívky, poukazovali na problém chování jako důvod svého výběru.

Pravidla autority dodržuje a autoritu uznává 86,1% žáků výzkumného souboru. Tento výsledek poukazuje na to, že v tomto vývojovém období je vliv rodičů a autorit ještě poměrně velký. Vzhledem k věku účastníků výzkumu se očekává posun v konformním chování směrem ke skupině vrstevníků.

Vrstevnické skupině se přizpůsobuje 52,5% žáků. Ve zkoumaném souboru něco více než polovina žáků podléhá vlivu svých vrstevníků. Toto zjištění souvisí s předchozím, že vliv rodičů je stále ještě poměrně velký. U 52,5% žáků zkoumaného souboru sedmého ročníku tímto zjišťují chování, kdy dodržují pravidla své skupiny, což je zároveň předpokladem pro fungování skupiny, cítí se tedy jejími členy. Přizpůsobí se názoru většiny, i když jejich názor je odlišný, a na základě zodpovězených otázek sledují i přizpůsobení se v aktivitách, které sami považují za nebezpečné.

Být oblíben je důležité pro 22,8% žáků. Toto zjištění je pro mě nejvíce překvapivé. Očekávala jsem spíše vyšší potřebu oblíbenosti vzhledem k vývojovému období, kdy je potřeba být oblíben, ale také uznáván a respektován, významným atributem vztahů ve

skupině adolescentů. Touha být oblíben souvisí také s konformním chováním vůči skupině, kdy členové vyhoví skupinovým požadavkům, aby byli ostatními členy uznávanými i oblíbenými. Nezřídka také potřeba oblíbenosti ve skupině vede k rizikovému chování jedince. Pro žáky tohoto výzkumného souboru není důležité být oblíben, ani se přátelit s lidmi, kteří jsou oblíbeni.

V oblasti prožívání jsou výsledky očekávané, i když bych přála vyššímu procentu žáků cítit se mezi spolužáky dobře. V oblasti obecné a vrstevnické konformity byla zjištěna rozdílná míra přizpůsobení. Žáci tohoto výzkumného souboru skórovali v oblasti obecné konformity poměrně vysoko, tedy uznávají autoritu školy i rodičů. Předpokládala jsem, že skórování v obecné i vrstevnické konformitě bude spíše vyrovnané, jakožto důsledek selektivní konformity, která se vyskytuje na počátku adolescence, kdy přetrvává konformita k rodičům, ale v prostředí vrstevníků je zřetelná konformita ke skupině. Žáci výzkumného souboru mohou být tedy ne úplně, ne ve všech aspektech konformní se svou skupinou. Největší překvapení přineslo zjištění, že oblíbenost není pro velkou většinu žáků (75,2%) důležitá.

Problém se vyskytl při zpracovávání dotazníků, a to s ohodnocením otázky č.5. Jako jedna z podmínek při sestavování dotazníku je, že formulace otázky musí být jednoznačná a srozumitelná, čehož se nepodařilo docílit u otázky č. 5. Otázka: Spolužáci Tě ke "svým zájmům" přesvědčí až po delším přemlouvání? měla při odpovědi „ne“ odpovídat významu: „Ne, spolužáci mě nemusí přemlouvat“ = 4 body pro vrstevnickou konformitu. Při odpovědi „ano“: „Ano, spolužáci mě přesvědčí **až** po delším přemlouvání“, čili nenechám se hned přesvědčit = 1 bod = nízká úroveň vrstevnické konformity. Nabízí se zde však ještě jeden význam odpovědi Ne: „Ne, spolužáci mě nepřesvědčí **ani** po delším přemlouvání“, znamená ještě nižší úroveň konformity, než se nechat přemluvit po delší době. Nabízí se tedy dvě možnosti interpretace otázky. Pokud respondent odpověděl ve druhém významu, získal místo 1 bodu 4 body, čímž by si své skóre „nedobrovolně“ zvýšil. Jelikož nesprávným pochopením této otázky by došlo ke zvýšení skóre v oblasti vrstevnické konformity, nevysvětluje tato chyba poměrně nízké skórování žáků v této oblasti. Můžeme tedy konstatovat, že v sedmém ročníku je nejméně polovina žáků málo konformní se skupinou vrstevníků.

2) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním žáka ve třídě?

Při sledování vztahu mezi vrstevnickou konformitou a vnímaným prožíváním žáka ve skupině bylo Pearsonovým korelačním koeficientem ověřeno, že ve skupině žáků vrstevnická konformita a prožívání ve třídě spolu významně souvisí ($r=0,331$; $p=0,01$). Jedinci skórující ve vrstevnické konformitě výše se ve skupině cítí lépe. Je to dáno tím, že žáci, kteří jednají v zájmu skupiny, mají pozitivní vztahy se skupinou a to jim umožňuje cítit se mezi spolužáky dobře.

3) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a vnímanou důležitostí být oblíben?

Při srovnání vrstevnické konformity s vnímanou důležitostí být oblíben se neprojevil žádný významný vztah. Musím tedy konstatovat, že mezi vrstevnickou konformitou a důležitostí být oblíben se neprojevil v souboru sedmých ročníků žádný vztah. Jelikož potřeba být oblíben je součástí konformních mechanismů, domnívala jsem se, že pro jedince, kteří v oblasti vrstevnické konformity skórují výše, jednají tedy v zájmu přijetí skupinou, bude také důležité být oblíben. Domněnka, že pro jedince, kteří se chovají více konformně je důležité být oblíben, potvrzena nebyla.

4) Jaký je vztah mezi vrstevnickou konformitou a konformitou obecnou?

Při zkoumání vztahu mezi obecnou a vrstevnickou konformitou bylo zjištěno, že není významný vztah ($r=0,006$) mezi těmito veličinami. Ve věku 12-13 let, v období časně adolescence se zvyšuje konformita k vrstevnické skupině. Na druhé straně v tomto období ještě přetrvává také konformita k autoritě. Předpokládala jsem, že vrstevnická konformita bude vyšší jen u některých jedinců. Podle předchozích zjištění je vrstevnická konformita vyšší u 52,5% žáků výzkumného souboru a vrstevnická konformita přetrvává u 86,1% těchto žáků.

V oblasti vrstevnických vztahů se nabízí téměř nepřeborná témata k dalšímu zkoumání. Obecně vyjádřený zájem o problémy žáků v jejich skupině i případný další zájem o skupinu jako takovou má význam pro ty žáky, kteří se ve skupině potýkají se vztahovými (ale i jinými) problémy a neodvážejí se je sami, ve spolupráci s dospělými (např. školním psychologem) řešit. Je tedy třeba vydat se takovým jedincům i třídám vstříc.

Pokud někdo získá negativní hodnocení ve všech třech kategoriích Důvěra – Uznání – Obliba, znamená to odmítání žáka ve třech rovinách. Pro takového jedince je to velmi

zatěžující situace, kterou nemusí zvládnout. Odmítání druhými znamená každodenní negativní prožitky, riziko se zvyšuje, pokud se mu pozitivních vztahů nedostává alespoň v jiných oblastech, v rodině či mimo danou skupinu. Může se pak uzavřít vůči ostatním a své osamění prohlubovat nebo se vůči okolí chová nepřátelsky, jelikož nepřátelsky vnímá chování okolí k němu. Takový jedinec je rizikový i z hlediska snazšího podlehnutí vlivu problémové skupiny, kde vidí šanci stát se akceptovaným členem. Všechny tyto aspekty negativní vztahy s druhými prohlubují.

Vrstevníci většinou nemohou pomoci, neboť nemohou do takové míry porozumět vnitřnímu světu odmítaného a problémově se chovajícímu jedince. Pozorný dospělý by se měl snažit podporovat pozitivní stránky problémového žáka, snažit se vytvářet ve třídě takové situace, aby i problémoví žáci měli šanci se projevit takovým způsobem, kdy mohou spolužákům ukázat i svou druhou stránku osobnosti a získat tím možnost pozitivního vztahu s nimi.

10.ZÁVĚR

Tato bakalářská diplomová práce je zaměřena na analýzu pozic jednotlivých žáků ve vrstevnické skupině z hlediska důvěry, uznávání a oblíbenosti a následně zjišťuje vztah mezi prožíváním pozice jedince ve třídě (zda se cítí dobře nebo špatně či se cítí osamělý), obecnou konformitou (zda jedinci dodržují pravidla autorit nebo ne), vrstevnickou konformitou (zda pocítují nepříjemný tlak, pokud se mají přizpůsobit skupině a zda se přizpůsobí, a to i vzhledem k rizikové aktivitě) a oblíbeností (jak je důležité být oblíbený).

Výzkum probíhal v pěti třídách sedmých ročníků, celkem 102 respondentů, 54 dívek a 48 chlapců ve věku 12-13 let.

Pozice žáků byly rozlišeny ve třech souborech 7.B, 7.C, 7.D. Sociomerická šetření se nepodařilo provést v souborech 7.A a 7.E z důvodu přetrvávající absence žáků (nad 25%).

Pozice populární osoby, tzv. hvězdy se ve výzkumných souborech vyskytovala ve 4-10%, pozice antihvězdy byla zastoupena v rozmezí 4-7%. Odmítaných členů bylo zjištěno 14-24% a opomíjených 3-22%. Pozice s přiměřeným statusem byla zastoupena 17-38%, ambivalentní pozice 14-28% a pozice s přiměřeným statusem až ambivalentní se vyskytla v 1 souboru, kde byla zastoupena 17%.

Předpoklad vztahu mezi pozicí odmítaného žáka a jeho negativním prožíváním ve třídě byl potvrzen u jednoho souboru (7.C), ($r = -0,466$, $p = 0,05$; $r(0,01) = 0,47$). Zjištěný vztah potvrzuje, že odmítání členové skupiny prožívají tuto pozici negativně. U souborů 7.B a 7.D tento vztah potvrzen nebyl.

Byl zjištěn signifikantní vztah mezi vrstevnickou konformitou a prožíváním žáka ve skupině pro soubor žáků sedmých ročníků ($n = 101$, $r = 0,331$, $p = 0,01$). Výsledek potvrdil, že jedinci, kteří se chovají více v zájmu skupiny, se ve skupině cítí lépe.

Vztah mezi vrstevnickou konformitou a důležitostí oblíbenosti pro jedince potvrzen nebyl. Taktéž nebyl potvrzen vztah mezi obecnou a vrstevnickou konformitou.

11. SOUHRN

Sociální psychologie se věnuje otázkám jedince ve společnosti, potažmo ve skupinách, poměrně intenzivně od první poloviny minulého století. Základními tématy malé sociální skupiny je její vývoj, utváření sítě vztahů mezi členy, utváření pozic, rolí a mnohvrstevné struktury a specifických skupinových norem, které zajišťují stabilitu skupiny. Skupina očekává od svých členů určité jednání v souladu s jejími cíli a činností. Na druhé straně se jedinec, pokud vnímá členství pro něj přínosné, se přizpůsobí skupinovému očekávání i v případech, že sám má jiný názor nebo by se zachoval jinak. Ve skupině již člověk není tak úplně sám sebou. Jejím základem ale jsou jedinci s jedinečnými konstelacemi osobnostních charakteristik, schopností a dovedností, přinášející do skupiny také svou jedinečnou zkušenost, a tak se na skupiny také díváme. Přesto se zde vytvářejí a působí specifické mechanismy, jež mají vliv na své členy a ti se podílejí na jejich vývoji i fungování. V průběhu vývoje skupiny se mezi jedinci vytváří síť vztahů, na jejímž základě získávají své pozice, a ty se v průběhu dalšího vývoje upevňují. Tyto pozice vymezují jedinci roli v rámci skupiny a společně se skupinovými normami zajišťují její fungování a stabilitu. Členové jsou, mnohdy neuvědoměle, nuceni být se svou skupinou v souladu. V případě nesouhlasu, nedodržování skupinových pravidel a chování mimo rámec své role, se jedinec dostává do konfliktu s ostatními členy, ti se k němu staví nesouhlasně a staví jej na okraj či mimo skupinu. Tento stav je jedincem prožíván negativně, zvláště, nemá-li ve skupině či alespoň mimo ni, jiné pozitivní vztahy. Výše popsané mechanismy fungují v různé míře v každé skupině.

Ve skupinách se nacházíme v průběhu celého života. V období školní docházky a dospívání nabývají na významu vrstevnické skupiny a vrstevnické vztahy, které jsou specifického charakteru. V tomto věkovém období poskytují zcela jedinečné prostředí rovnocenných interakcí a vztahů, které se v soužití s dospělými nevyskytují, působí intenzivně a dlouhodobě. Významnou měrou se podílejí na socializaci jedince v průběhu jeho vývoje. Podílí se na utváření sebepojetí, identity, hodnot a sociálního chování.

V průběhu vývoje dochází k mnoha změnám v kvalitě a samotném vnímání druhých osob a prožívání vztahů spolu s tím, jak se vyvíjí myšlení a jak probíhá morální vývoj. Doprovází vývoj po emocionální, kognitivní i morální stránce. Potřeba pozitivního prožívání a sounáležitosti se skupinou se v období adolescence zvyšuje. Tato skupiny vytváří prostor pro vymezování se od dospělých autorit, pro testování nově nabyté autonomie. Jedinec upřednostňuje svou skupinu, nachází zde také vzory a modely chování. Ve skupinách se

také vlivem specifických mechanismů vytváří prostředí, které podporuje jedince v činech, kterých by se sám neodvážil. Pod vlivem vrstevnického tlaku dochází k projevům konformního chování, stoupá možnost tendence k rizikovému a problémovému chování. To nepřímo podporuje nepříznivé rodinném zázemí, ale také touha experimentovat s nebezpečnými látkami či činnostmi a testovat vlastní hranice. Nevyzrálému organismu hrozí závislost.

Vrstevnická skupina školní třídy má svá specifika. Jedná se o formálně utvořenou skupinu, ve které se postupně vyvíjejí neformální vztahy a struktura. Ta je odlišná od formální struktury a vně nebývá běžné pozorovatelná. Mohou se v ní utvářet také patologické vztahy a docházet k nebezpečným jevům, jakým je například skryté násilí – šikana. Pro učitele je velice užitečné znát i neformální strukturu, tato znalost jim pomáhá orientovat se lépe při komunikaci se žáky a usměrňování třídy. Jedincům na okraji skupiny mohou pomoci vhodným přístupem a podporou.

Výzkum se zaměřil na zjištění struktury skupiny a určení pozic členů zkoumaných souborů – sedmých ročníků školních tříd, z hlediska důvěry, uznání a oblíbenosti. Ve třech souborech bylo zjištěno 6 základních typů pozic zastoupené ve skupině v určitém poměru.

Hvězda se ve výzkumných souborech vyskytovala ve 4-10%, pozice antihvězdy byla zastoupena v rozmezí 4-7%. Odmítaných členů bylo zjištěno 14-24% a opomíjených 3-22%. Pozice s přiměřeným statusem byla zastoupena 17-38%, ambivalentní pozice 14-28% a pozice s přiměřeným statusem až ambivalentní se vyskytla pouze v 1 souboru, kde byla zastoupena 17%.

Druhá část výzkumu byla zaměřena na zjišťování vztahu mezi prožíváním pozice jedince ve třídě (zda se cítí dobře nebo špatně či se cítí osamělý), vrstevnickou konformitou (zda pocítují nepříjemný tlak, pokud se mají přizpůsobit skupině a zda se přizpůsobí, a to i vzhledem k rizikové aktivitě), obecnou konformitou (zda jedinci dodržují pravidla autorit nebo ne), a oblíbeností (jak je důležité být oblíbený).

Zjišťovalo se, jak jedinec svou pozici ve skupině prožívá, zda se odmítaný jedinec cítí ve vrstevnické skupině osamělý. Výsledky odhalily, že 79,2% žáků sedmých ročníků zkoumaného souboru se ve třídě cítí převážně dobře. U jednoho souboru byl zjištěn signifikantní vztah pozice odmítaného žáka a jeho negativní prožívání ve skupině.

Další výzkum se zabýval vrstevnickou konformitou jako behaviorální odpovědí na subjektivně pociťovaný nebo skutečně prožívaný tlak vrstevnické skupiny. V rámci skupinové koheze je určitá míra konformního chování vyžadována. Pokud je pro jedince členství ve skupině hodnotné, skupinovému názoru nebo chování se přizpůsobí. Pak také záleží na zralosti osobnosti, do jaké míry dokáže tomuto tlaku odolat a nést důsledky nekonformního jednání, kterým je v první řadě odmítání takového jedince ostatními členy, pokles jeho prestiže. Vrstevnický tlak se projevuje určitým vnitřním konfliktem mezi vlastním požadavkem a požadavkem okolí, který jedinec vnímá jako tlak. Jedinec více konformní, přizpůsobivý, významný tlak nepociťuje. Ve zkoumaném souboru bylo zjištěno, že 52,5% žáků výzkumného souboru se přizpůsobí zájmům skupiny téměř vždy.

Jevilo se zajímavé zjistit, zda dochází k posunu od obecné konformity směrem k vrstevnické konformitě. S nástupem období adolescence se dospívající postupně vymaňují ze vztahů s rodiči význam pro ně mají jejich vrstevníci. Je také prokázán vliv vrstevníků na jedince vzhledem k problémovému a rizikovému chování. Byla zjištěna poměrně vysoká konformita k autoritě, 86,1% výzkumného souboru uznává autoritu rodičů i školy. Znamená to, že žáci výzkumného souboru ještě považují normy autority za důležité, ale zároveň již větší polovina inklinuje ke své skupině a v prostředí vrstevnické skupiny se uplatňují mechanismy vrstevnické skupiny. Pro toto období časně adolescence je příznačná tzv. selektivní konformita.

Ve smyslu oblíbenosti jako důležitého motivu chování ve skupině vrstevníků byla zjišťována významnost pocitu oblíbenosti pro jedince. Zde výzkum došel zajímavému zjištění, že oblíbenost není pro 75,2% zkoumaného souboru důležitá. Jelikož otázky pro tuto oblast byly jednoznačné a jasné, není důvod se domnívat, že tento výsledek byl zkreslen.

Výzkum potvrdil některé charakteristiky vrstevnické skupiny adolescentů. Byl zjištěn signifikantní vztah mezi prožíváním jedince a jeho pozicí ve skupině a také vzhledem k vrstevnické konformitě, což spolu souvisí. Jedinec, který ve své skupině nedodrží pravidla, je druhými odmítán, ocitá se na jejím okraji, nemá vytvořeny jiné pozitivní vztahy, takový jedinec pociťuje nedostatek pozitivních vztahů a ve své pozici se necítí dobře. Na druhé straně přinesl překvapivé zjištění, že oblíbenost není pro žáky sedmých ročníků výzkumného souboru příliš důležitá.

Literatura

- Helus, Z.: *Dítě v osobnostním pojetí*. Vydání 2., Portál, Praha 2009. ISBN 978-80-7367-628-5
- Hewstone, M., Stroebe, W.: *Sociální psychologie*. Portál, Praha 2006. ISBN 80-7367-092-5
- Hrabal, V.: *Pedagogicko psychologická diagnostika žáka*. SPN, Praha 1989. ISBN 80-04-22149-1
- Janoušek, J. et al.: *Metody sociální psychologie*. SPN, Praha 1986.
- Jelínek, M., Květoň, P., Vobořil, D., Blatný, M., Hrdlička, M.: *Vrstevnická konformita jako faktor rizikového chování mladistvých: struktura, zdroje, dopady*. Československá psychologie 2006, č.5, str. 393-404.
- Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*. Portál, Praha 1997. ISBN 80-7178-123-1 (str. 20...
- Kosek, J.: *Člověk je (ne)tvor společenský. Kapitoly ze sociální psychologie*. Argo, Praha 2004. ISBN 80-7203-591-6
- Langmeier, J., Krejčířová, D.: *Vývojová psychologie*, 3. vydání. Grada, Praha 1998. ISBN 80-7169-195-X
- Macek, P.: *Adolescence*. Portál, Praha 1999. ISBN 80-7178-348-X
- Madarasová Gecková, A., Orosová, O., Madaras, T.: *Vybrané problémy využití sociometrie v školské praxi*. Metodická studie. Československá psychologie 2004, č.3, str. 264-277.
- Matějček, Z., Langmeier, J.: *Počátky našeho duševního života*. Panorama, Praha 1986
- Nakonečný, M.: *Psychologie osobnosti*. Akademia, Praha 1995. ISBN 80-200-0525-0
- Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: *Problémy s návykovými látkami ve školním prostředí. Časná a krátká intervence*. Sportpropag, Praha 1998.
- Nešpor, K., Csémy, L., Pernicová, H.: *Zásady efektivní primární prevence*. Sportpropag, Praha 1999
- Novotná, E.: *Sociologie sociálních skupin*, str.7. Grada Publishing, Praha 2010.
- Plháková, A.: *Učebnice obecné psychologie*. Academia, Praha 2003. ISBN 978-80-200-1499-3
- Raboch, J., Pavlovský, P.: *Psychiatrie*. 3. vydání, Triton, Praha, 2003. ISBN 80-7254-423-3
- Širůček, J., Širůčková, M., Macek, P.: *Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci*. Československá psychologie 2007, č.5, str. 476-488.
- Výrost, J., Slaměnik, I., et al.: *Sociální psychologie*. ISV, Praha 1997. ISBN 80-85866-20-X
- Výrost, J., Slaměnik, I., et al.: *Aplikovaná sociální psychologie*. Portál, Praha 1998. ISBN 80-7178-269-6

Internetové zdroje:

RADIMECKÝ, J.: Lidé užívají drogy, aby unikli nudě nebo aby utekli před problémy. Adiktologie. Poslední úprava: 01.08.2006 (cit.2010-08-19). Dostupné na [www](http://www.adiktologie.cz):

<http://www.adiktologie.cz/articles/cz/69/171/Lide-uzivaji-drogy-aby-unikli-nude-nebo-aby-utekli-pred-problemy.html>

Seznam příloh:

Abstrakt

Dotazník 1 (Sociometrický dotazník)

Dotazník 2 (Konformita a prožívání)

Dotazník konformity a prožívání - Škály

Sociometrická matice 7.C

Data z dotazníku 2 (7.C)

Sociometrie + Indexy 7.C

Sociometrie + Konformita a prožívání 7.C

Korelace 1)

Konformita a prožívání – četnosti

Korelace 2) – 4)